

TARTU ÜLIKOOL
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Usuteaduskond

Peeter Veltson

***APATHEIA* MÕISTEST PONTOSE EUAGRIOSE *PRAKTIKOSES* KOOS
ASJASSEPUUTUVATE PEATÜKKIDE TÕLKEGA**

Bakalaureusetöö

Juhendajad *dr. theol.* Meelis Friedenthal ja *dr. phil.* Neeme Näripä

TARTU 2021

SISUKORD

Lühendid.....	4
0. Sissejuhatus. Teema valik.....	5
0.1. Töö eesmärk ja sellega seotud raskused.....	5
0.2. Töö ülesehitus.....	6
0.3. Enimkasutatud ja -viidatud väljaanded.....	7
1. Taustast.....	9
1.1. Kes oli Euagrios?.....	10
1.2. Peamised tööd.....	11
1.2.1. Kirjad.....	11
1.2.2. Traktaadid.....	12
1.2.3. <i>Scholia</i>	12
1.2.4. <i>Kephalaia</i>	12
1.2.5. <i>Praktikose</i> ülesehitus.....	13
1.2.6. Tänapäeval levinud (ja siin kasutatud) <i>Praktikose</i> tõlked.....	14
1.3. Lühülevaade Euagriose kosmoloogiast ja antropoloogiast.....	15
1.3.1. Kosmoloogia.....	15
1.3.2. Antropoloogia.....	16
2. <i>Apatheia</i>	19
2.1. Raskustest eestikeelse tähendusvälja piiritlemisel.....	19
2.2. Stoa ja varakristlus.....	19
2.3. Euagriose <i>apatheia</i>	21
2.3.1. Nguyen, Sinkewicz jt.....	21
2.3.2. Rasmussen.....	23
2.3.3. Tobon.....	23
2.3.3.1. <i>Apatheia</i> kui stabiilsus.	25
2.3.3.2. <i>Apatheia</i> kui surm ja ülestõusmine.....	25
2.3.3.3. Südamepuhtus ja idolaatriast vaba olemine.....	26
2.3.3.4. <i>Apatheia</i> kui armastus ja teadmine.....	27
2.4. Kokkuvõte.....	27
3. <i>Praktikose</i> tõlgitud ja kommenteeritud peatükid.....	29
3.1. (Proloog 8).....	29
3.2. (2).....	30

3.3. (33).....	32
3.4. (53).....	34
3.5. (56).....	36
3.6. (57).....	38
3.7. (58).....	40
3.8. (59).....	42
3.9. (60).....	43
3.10. (61).....	44
3.11. (62).....	46
3.12. (63).....	47
3.13. (64).....	48
3.14. (65).....	50
3.15. (66).....	50
3.16. (67).....	51
3.17. (68).....	52
3.18. (69).....	52
3.19. (70).....	53
3.20. (81).....	54
3.21. (83).....	54
3.22. (100).....	55
Kokkuvõte.....	56
Allikad ja kirjandus.....	59
Summary.....	66
Tänuavaldused.....	67

LÜHENDID

Euagrios:

KG - Evagrius's Kephalaia Gnostika. A New Translation of the Unreformed Text from the Syriac. Translated with an Introduction and Commentary by Ilaria L. E. Ramelli. Atlanta, 2015. SBL Press. Writings from the Greco-Roman World, No 38.

Piibliväljaanded:

LXX - Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes edidit Alfred Rahlfs. Stuttgart 1979. Deutsche Bibelgesellschaft.

NTG - Novum Testamentum Graece post Eberhard et Erwin Nestle. Editione vicesima septima revisa. Stuttgart, 2006. Deutsche Bibelgesellschaft.

Sõnaraamat:

LSJ - A Greek-English Lexicon. Compiled by Henry George Liddell and Robert Scott. Revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones et al. Oxford, 1996. Clarendon Press.

In memoriam Marju Lepajõe:

*Ἐδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν μου·
ἀπὸ καιροῦ σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου αὐτῶν ἐπληθύνθησαν.¹*

0. Sissejuhatus. Teema valik

Rein Raua noorteromaanis “Ratsanik Melchior” pärib nimategelane vanaisalt sule, mis oskab eristada tõde varest, tõelist tarkust tühjadest sõnadest.² Autor kahtlustab tugevasti, et niisugune sulg on iga inimese hingesopis peidus, hakates tööle ning kirjutades südamelaudadele seda, mis haakub mingil olulisel moel läbitunnetatud tõega, ning keeldudes kirjutamast arvamuste, moevoolude jmt dikteeritud tühisusi.

Kunagi ammu kuulis autor varase kirikuloo loengus õppejõudu tsiteerimas kedagi ennemuistset kirikuisa: “Taevariik on hinge *apatheia* (kirgedest vaba olek) koos tõelise teadmisega olemise kohta,”³ ja sulg hakkas kirjutama. Haakumist pakkusid kolm momenti: esiteks idee, et taevariik pole midagi teispoolset, vaid pigem meeleseisund. Teiseks idee, et taevariiki konstitueerib hinge teatavat liiki stabiilsus või kõigutamatus. Ja kolmandaks see, et taevariigi üheks tunnuseks on tõe või oleva tunnetamine nii, nagu see on, mitte nii, nagu see näib. Teisisõnu, varest läbi nägemine.

0.1. Töö eesmärk ja sellega seotud raskused

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on neljatine.

Esiteks, pakkuda autorile *Praktikose* süvalugemise kogemust. Öeldakse ju ikka, et kui tahad mingist tekstist aru saada ning sellest end mõjutada lasta, siis tuleb see ära tõlkida.

¹ Ps 4: 8.

² Raud 1990: 13.

³ *Praktikos* 2 parafras, õppejõuks arvatavasti M. Friedenthal.

Kuna tõlkida ei ole võimalik rutates, “diagonaalis”, pakkus ja pakub ikka veel seesinine tekst autorile enesekasvatuslikku momenti, võimalust arendada kannatlikkust ja muutuda siidivennast töötajaks. Siinkohal on ehk paslik viidata abba Pambole, kellest räägitakse, et kord läinud ta kellegi vaimuliku juhendaja juurde, paludes - kuna oli ise kirjaoskamatu - et too talle õpetaks ühe psalmi. Vaimulik juhendaja alustas psalmi, ent Pambo katkestas teda, öeldes: ma tulen tagasi, kui olen seniõeldu selgeks saanud.⁴

Teiseks, “teha ots lahti” Euagriose tõlkimiseks eesti keelde. Eestikeelne ja -meelne munk- ja nunnkond on küll kaduvväike, ent mitte olematu; samuti leidub kahtlemata hulk organiseerumata askeesihuvilisi. Nemad võiksidki olla *Praktikose* esmaseks sihtgrupiks. Kui käesolevate peatükkide tõlked õhutavad kedagi, olgu teo- või muud -loogi, pakkuma oma ja paremat *Praktikose* või sootuks mõne teise Euagriose teksti tõlget, oleks see suurepärane, ja seesinine töö oleks oma eesmärgi täitnud.

Kolmandaks on *apatheia* autori hinnangul niivõrd oluline teoloogiline ja filosoofiline mõiste, et lihtsalt vajab avamist ning käsitlemist, olgu *Praktikose* kontekstis või ilma. Lisaks otsis ja otsib autor võimalust leida *apatheiale* rahuldav eestikeelne vaste. See viimane, tuleb tunnistada, on jäänud seni täitmata. *Praktikoses* leiduvate kesksete mõistete, k.a *apatheia*, eestindamine, on teema, mis siinses bakalaureusetöös käsitlemist ei leia mahu- ja ajapiirangute tõttu.

Neljandaks eesmärgiks on täita lubadus, mis autor omal ajal Marju Lepajõe andis. Lubatud sai tõlkida *Praktikos* eesti keelde. M. Lepajõe enda nimekasutus⁵ on ka otseseks põhjuseks, miks Euagriost läbivalt nõnda nimetatakse, mitte nt latiniseeritult Evagriuseks, nagu seda teeb kogu inglisekeelne teadusilm, või Évagre prantsuse keeles, või koguni Евaгрий, nagu ta (ilmselt bütsantsipäraselt) vene keeles on.⁶

0.2. Töö ülesehitus

Töö on jagatud kolme peatükki.

Esimene peatükk püüab anda sissevaadet ajaloolisesse konteksti, Euagriose ellu, maailmapilti ning töödesse.

⁴ Four Desert Fathers 58.

⁵ Nt Lepajõe 2012.

⁶ Guillaumont 1971; Sidorov 1994

Teine peatükk katsub anda *apatheia* mõistele pisut tausta, samuti refereeritakse kahe põhilise Euagriose *apatheia*-uurija, Mette Sophia Bøcher Rasmusseni ja Monica Toboni töid ja neis sisalduvaid järeldusi.

Kolmas ja põhiline peatükk sisaldab Euagriose *Praktikose* neid peatükke ja tõlkeid, mis kas sisaldavad endas *apatheia* mõistet või tegelevad sellega otseselt. Peatükid on mõningal määral kommenteeritud, sisaldades sageli viiteid Euagriose enda ja teiste töödele, kus leidub peatükkides sisalduvatele paralleelseid või neid edasiarendavaid mõtteid. Töö ei sisalda tervet *Praktikose* teksti kolmel põhjusel.

Esiteks pole autor jõudnud tervet tõlget kriitilise pilguga üle vaadata. Teiseks puuduvad autoril praeguse seisuga vajalikud taustateadmised omaaegsest filosoofiast, varasest kirikuloost ja monastilisest kirjandusest, et tõlget adekvaatselt hinnata ning kommenteerida. Teemakohane lugemus on lihtsalt liiga lünklik. Kolmandaks paisutaksid ülalnimetatud tegevused bakalaureusetöö mahu absurdseks suureks.

0.3. Enimkasutatud ja -viidatud väljaanded

Kuna lõviosa Euagriose töid on säilinud mitte kreekakeelsete originaalidena, vaid süüria-, armeenia- ja gruusiakeelsete tõlgete vahendusel,⁷ on autor olnud keeleoskuse puudumise tõttu sunnitud kaudtõlkeid kasutama ja tsiteerima. Kreekakeelsetena säilinud ja töös kasutatud tekste⁸ on võimalusel viidatud ja vajadust mööda tõlgitud otse.

Praktikose puhul oli autoril võimalik võrrelda veebiteksti Guillaumont'i paralleeltekstiga, muude tekstide puhul see võimalus puudus.

Piiblitsitaadid, kui ei ole viidatud teisiti, on 1997. a tõlkest, kõik kreekakeelsed piiblitsitaadid pärinevad LXX⁹ ja NTG¹⁰ standardväljaannetest.

Kõikide kaudtõlgete puhul on antud vastavad allikaviited.

⁷ Nt Casiday 2013: 28-45.

⁸ <https://evagriusponticus.net/corpus.htm>, http://www.ldysinger.com/Evagrius/03_Prayer/00a_start.htm, http://www.ldysinger.com/Evagrius/05_Skemm/00a_start.htm.

⁹ Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes edidit Alfred Rahlfs. Stuttgart 1979. Deutsche Bibelgesellschaft.

¹⁰ Novum Testamentum Graece post Eberhard et Erwin Nestle. Editione vicesima septima revisa. Stuttgart, 2006. Deutsche Bibelgesellschaft; Septuaginta.

Tölke kommentaarides on enim kasutatud Antoine ja Claire Guillaumont'i korraliku kriitilise aparaadiga väljaannet,¹¹ niisamuti Robert E. Sinkewiczi,¹² Ilaria Ramelli¹³ ning vähemal määral Augustine Casiday¹⁴ tõlgete mahukaid kommentaare.

Töö teoreetilises ja taustakäsitlevas osas on vanematest allikatest toetunud Palladiose *Historia Lausiaca*,¹⁵ mis kujutab endast 4. sajandi Egiptuse munkade elulugude kogumikku, ja Tim Viviani tõlgitud Euagriose kopti eluloole;¹⁶ ja nüüdisaegsetest üldkäsitlustest Euagriose kohta on ilmselt kaalukaim - ja mõnusaim lugeda - Augustine Casiday monograafia.¹⁷ Eesti keeles on Euagriosele pühendatud autori andmetel ei rohkem ega vähem kui kolm kirjatööd: kaks artiklit Marju Lepajõe sulest¹⁸ ja peatükk ühes magistritöös.¹⁹

*Apatheia*st üldiselt on kirjutatud pigem vähe. Autoril oli võimalik tutvuda kahe õhukesemapoolse käsitlusega: neist vanem pärineb Theodor Rüttheri sulest,²⁰ aga praktiliselt olematu saksa keele oskuse tõttu oli selle läbitöötamine raskendatud; uuem aga Joseph Nguyenilt,²¹ kes esiteks pühendas terve peatüki Euagriosele ja kelle jesuiitlik taust andis kirjutatule värske varjundi. Konkreetselt Euagriose *apatheia*st on autori andmetel käsitlenud vaid kaks õpetlast: Mette Sophia Bøcher Rasmussen Aarhusi ülikoolist Taanimaalt ja Monica Tobon Londonist. Peatükis 2.3. refereeritakse lühidalt nende tööde põhisisu. Neist esimene kirjutas *apatheia*st mõnekümneleheküljelise artikli,²² teine aga terve doktoritöö,²³ seega ei ole need tööd tegelikult oma ulatuselt ja sügavuselt võrreldavad, kuigi Tobon Rasmussenile viitab ning viimase seisukohti ka vaidlustab.

¹¹ Évagre le Pontique, *Traité Pratique ou Le Moine*, tome II. Édition critique du texte grec. Traduction, commentaire et tables par Antoine Guillaumont et Claire Guillaumont. Paris 1971. Les éditions du Cerf. Sources Chrétiennes, No 171.

¹² Evagrius of Pontus. *The Greek ascetic corpus*. Translated with Introduction and Commentary by Robert E. Sinkewicz. Oxford 2003. Oxford University Press. Oxford Early Christian studies.

¹³ Evagrius's *Kephalaia Gnostika*. A New Translation of the Unreformed Text from the Syriac. Translated with an Introduction and Commentary by Ilaria L. E. Ramelli. Atlanta, 2015. SBL Press. Writings from the Greco-Roman World, No 38.

¹⁴ Evagrius Ponticus. A. M. Casiday. Abingdon, UK, 2006. Routledge. The Early Church Fathers.

¹⁵ Palladius. *The Lausiaca History*. Translated and annotated by Robert T. Meyer, Ph.D. New York, 1964. Newman Press. Ancient Christian Writers, No 34.

¹⁶ Four Desert Fathers. Pambo, Evagrius, Macarius of Egypt & Macarius of Alexandria. *Coptic Texts Relating to the Lausiaca History of Palladius*. Translated, with Introductions, by Tim Vivian. New York, 2004. St Vladimir's Seminary Press. Popular Patristics Series.

¹⁷ Casiday, Augustine. *Reconstructing the Theology of Evagrius Ponticus*. Beyond Heresy. Cambridge, 2013. Cambridge University Press.

¹⁸ Lepajõe 2012; Lepajõe 1998: 111 – 114. Roomlaste taltsutamine. Tartu, 2012. Ilmamaa.

¹⁹ Väljan 2014.

²⁰ Rütther, Theodor, Dr. *Die sittliche Forderung der Apatheia in den beiden ersten christlichen Jahrhundert und bei Klemens von Alexandrien*. Freiburg, 1949. Verlag Herder.

²¹ Nguyen, Joseph H. SJ. *Apatheia in the Christian Tradition*. An Ancient Spirituality and Its Contemporary Relevance. Eugene, Oregon, 2018.

²² Rasmussen, Mette Sophia Bøcher (2005) Like a Rock or like God? The Concept of *apatheia* in the monastic Theology of Evagrius of Pontus, *Studia Theologica*, 59:2, 147-162, DOI: 10.1080/00393380500322285.

²³ Tobon, Monica. *Apatheia in the Teachings of Evagrius Ponticus*. PhD thesis. University College London, 2010.

1. Taustast

Euagrios polnud munkluse rajajate seas ega isegi mitte otseses kokkupuutes munkade “esimese põlvkonnaga” - Teeba Paulose (u 226 - u 341),²⁴ Antonios Suure (u 251 - 356)²⁵ ja Pachomiose (u 292 - 348)²⁶ koinobiitlike kloostrikogukondadega - küll aga oli Euagriose üks õpetajatest Egiptuse Makarios olnud kokkupuutes Antoniosega,²⁷ seega võib Euagriost pidada “kolmanda mungapõlvkonna” liikmeks. See kõik on muidugi tinglik, sest ka enne Paulost leidis kõrbeerakuid, rääkimata Jeesuse enda kõrbes veedetud 40 päevast,²⁸ Ristija Johannesest²⁹ ja nasiiriseaduse pidajatest.³⁰

Mis tõmbas kristlasi kõrbe ja miks nad just neljandal sajandil sinna massiliselt läksid, ei mahu selle töö raamesse, piirdugem siinkohal lühikese suunaviidaga Eusebiose³¹ keiser Constantinuse eluloo IV raamatu 54. peatükile, kus ta kaebab “keisri usku” astunud meeste silmakirjalikkuse üle:

Tõepoolest võin ise olla tunnistajaks rängale kurjusele, mis võidutses neil aegadel; mõtlen vägivaldsete ja põhimõteteta meeste omavolile, kelle ohvriks langesid inimesed kõigist ühiskonnaklassidest, ja nende skandaalsele silmakirjalikkusele, kes Kirikusse pugesis ning anastasid kristlase nime ja karakteri. Ta enda (so keiser Constantinuse) heasoovlikkus ja heasüdamlikkus, ta enda usu ehedus ja iseloomu ausus mõjutasid keisrit usaldama nende arvatavate kristlaste tunnistusi, kes osavalt säilitasid muljet tõelisest kiindumusest tema isiku vastu.³²

Aga samuti meenutagem Jeesuse sõnu Matteuse evangeeliumis: “Ja kes ei võta oma risti ega järgne mulle, see ei ole mind väärt”.³³

²⁴ Paulost peetakse esimeseks kristlikuks eremiidiks, vt nt The Desert Fathers 1971: 26-39.

²⁵ Tuntuim, sageli ekslikult esimeseks peetav kõrbeerak, vt nt Bossenko 2020.

²⁶ Koinobiitliku ehk ühiselulise munkluse rajaja, vt nt <https://www.britannica.com/biography/Saint-Pachomius>.

²⁷ Four Desert Fathers 2004: 103, märkused 23 ja 27.

²⁸ Mk 1: 12-13.

²⁹ Mk 1: 4-6.

³⁰ 4Mo 6: 1-21.

³¹ Kaisareia Eusebios (u 260 - u 340), esimese ulatusliku kirikuloo koostaja, vt nt <https://www.britannica.com/biography/Eusebius-of-Caesarea>.

³² <https://sourcebooks.fordham.edu/basis/vita-constantine.asp>.

³³ Mt 10: 38.

1.1. Kes oli Euagrios?

Euagriose eluloost on andnud suurepärase ülevaate erinevad tänapäevased autorid,³⁴ kes tuginevad vanematele materjalidele: Palladiose *Historia Lausiaca*,³⁵ Euagriose kopti elulugu³⁶ jm. Eesti keeles leiab huviline lühiülevaate lk 7 viidatud töödest. Sestap piirdugem põhilisega.

Euagrios sündis kas 344 või 345 a Iboras Pontoses, tänapäeva Kirde-Türgis. Euagriose vanemad olid kristlased, isa tõenäoliselt maaomanik ja kirikumees - maapiiskop, seega mitte kõige madalamast seisusest.³⁷ Teismeeas hakkasid Euagriost mõjutama Basileios Suur (330-379), kes seal lähedal munkla rajas, ja teised suured kapadooklased Nyssa Gregorios (u 335 - u 395) ja Gregorios Nazianzist (u 329-390). Euagrios sai tõenäoliselt omaaegse kõrgema, klassikalise hariduse Neokaisareias.³⁸ Basileios Suur pühitses Euagriose lugejaks,³⁹ ja kuigi tõendid selle kohta on ebapiisavad, on põhjust oletada, et veenis teda ka mungaelu veetlevaks pidama.⁴⁰

380. a paiku läks Euagrios Nazianzi Gregoriosega Konstantinoopolisse ning osales 381 a II Oikumeenilisel ehk I Konstantinoopoli kirikukogul. Casiday peab võimalikuks, et Euagrios osales mitme Gregoriose sõnavõtu ettevalmistamisel.⁴¹ Seal jättis Gregorios ta piiskop Nektariose⁴² hoole alla. Sealsamas juhtus temaga ka väike, ent otsustav armulugu: nimelt armus ta kellegi kohaliku üliku naisesse, ja see omakorda temasse. Unes nägi ta, kuidas ta seetõttu vangi viiakse, ning ta töötas vabanedes otsekohe Konstantinoopolist lahkuda. Ärgates otsustas ta, et kuigi unenäos, oli ta siiski vandunud, ning reisis Jeruusalemma.⁴³

Jerusalemmas ta mured ei lõppenud. Ta asus Melania Vanema⁴⁴ kloostrisse Õlimäel, ja seal "kurat kõvendas tema südame, just nagu vaaraoga juhtus".⁴⁵

³⁴ Casiday 2013: 9-27; Casiday 2006: 5-22; Bamberger 1972: xxxv-xlvii; Ramelli xii-xix; Sinkewicz xvii-xxi jt.

³⁵ Palladius 1965: 110-114.

³⁶ Four Desert Fathers 2004: 69-93.

³⁷ Casiday 2013: 12.

³⁸ Tänapäeval Niksar Põhja-Türgis.

³⁹ Lugeja on õigeusu kirikus alamvaimulik, ek nimetatakse ka köstriks (vt nt Õigeusu alused 101; Whiteford 2016).

⁴⁰ Casiday 2013: 16.

⁴¹ Casiday 2013: 17.

⁴² Konstantinoopoli patriarh 381-397 (Palladius 201, märkus 344).

⁴³ Casiday 2013: 18-19; Bamberger xxxiv; Palladius 111; Sinkewicz xvii; Four Desert Fathers 75-76; jne. Vrd ka *Praktikos* 58.

⁴⁴ Melania Vanem (u 350 - u 410), Jeruusalemmas Õlimäel asuva kloostri eestseisja.

⁴⁵ Palladius 112.

Ta muutus uuesti edevaks, ja Casiday juhib õigupoolest tähelepanu tema edevuse ulatusele - Konstantinoopolist lahkudes vajas Euagrios tervet päeva, et oma riided kaasa pakkida. Samuti vahetas ta rõivaid kaks korda päevas.⁴⁶ Siis haigestus ta raskelt ega paranenud enne, kui Melania oli veennud teda pihtima ning tervenedes mungaseisust vastu võtma ning Egiptusesse reisima.

Kõigepealt veetis Euagrios kaks aastat Nitrias, mis asus Aleksandria lähedal. Nitria oli tollal pooleldi ühiseluline - mitte just klooster tänapäeva mõttes, vaid pigem eraklate asum. Mungad veetsid nädalapäevad igaüks oma rütmis, ent nädalavahetuseti koguneti kirikusse kokku. Seejärel eemaldus ta Kelliasse - peaaegu täielikku eraldatusse, mille kohta nii kopti kui ka Palladiose elulood annavad kirjelduseks üksnes sõna: kõrb.⁴⁷ Kellia asus Nitriast edela suunas, mitte eriti kaugel, ent Niiluse deltast ja seega inimasustuseks kõlblikest paikadest kahtlemata kaugemal. Sinna ta jäi, seal elas ja kirjutas ja seal ka suri aastal 399, tõenäoliselt karmist dieedist tulenevatesse kõhuhädadesse.⁴⁸

1.2. Peamised tööd

Kõrbekirjandusest olid olemas ja ringlesid *Apophthegmata Patrumi* - (Kõrbe)Isade ütluste - kogud, Antoniose ja Paulose elulood⁴⁹ ja muud narratiivse iseloomuga tekstid. Euagrios oli esimene, kes süstematiseeris kõrbekogemuse, andes välja vastavasisulisi käsiraamatuid, aga samuti on temalt säilinud ulatuslik kirjavahetus, enam ja vähem fragmentaarsed mõtisklused, traktaadid jpm. Casiday hinnangul võib Euagriose säilinud teoste koguarv ulatuda üle saja.⁵⁰

1.2.1. Kirjad

Suur osa Euagriose kirjadest on säilinud süüria keeles, kokku 64 kirja. Ainult üks kiri - kiri 63, *Epistula fidei* või "Usust", on tervikuna säilinud kreeka keeles.

Väärib märkimist, et Casiday hinnangul Euagriose tuntuim ja teoloogiliselt kaalukaim kiri, mida tituleeritakse sageli "kirjaks Melaniale", on tegelikult kirjutatud meesterahvale ning seega on hilisem traditsioon adressaadiga eksinud.⁵¹

⁴⁶ Casiday 2013: 19-20; Four Desert Fathers 78.

⁴⁷ Palladius 113; Four Desert Fathers 79.

⁴⁸ Bamberger 1972: xlvii; Casiday 2013: 27.

⁴⁹ Bossenko 2020; Athanasius 1950; The Desert Fathers 1971; The Desert Fathers 2003.

⁵⁰ Casiday 2013: 30.

⁵¹ Casiday 2006: 64; Casiday 2013: 31.

Terve korpuse on saksa keelde tõlkinud Gabriel Bunge,⁵² osad kirjad (kiri usust, 7, 8, 19 ja 20; ja kiri Melaniale, Casiday'i tituleeritud kui *the great letter*) on inglise keeles Casiday enda tõlkes.⁵³

1.2.2. Traktaadid

Euagriose traktaadid on üldisemat laadi mõtisklused mingil kindlal teemal, nt "Mõtetest", "Pahedest", "Vaikimisest" jne. Need on üldisemat laadi selles mõttes, et ei pea silmas mingit kindlat lugejat, olles seega sageli lihtsamalt loetavad kui tema kirjad. "Philokalia"⁵⁴ sisaldab nelja Euagriose traktaati, inglise keeles on kättesaadavad erinevad traktaadid Sinkewiczi,⁵⁵ Casiday,⁵⁶ Driscolli,⁵⁷ Dysingeri⁵⁸ ja Brakke⁵⁹ tõlkes.

1.2.3. Scholia

Žanrina on *scholion* lühike kommentaar mingile raskele või obskuursele kirjakohtale (nt Piiblis), midagi leheservale kirjutatud või siis joonealune märkus.⁶⁰ Teadaolevalt on Euagrios kirjutanud *scholione* Genesise, Numeri, Kohtumõistjate raamatu, Iiobi raamatu, Ülemlaulu, Õpetussõnade, Koguja raamatu ja Luuka evangeeliumi kohta, kuigi mõnel puhul autorsuses kaheldakse.⁶¹

1.2.4. Kephalaia

Sõna *kephalaion* vaste võiks olla peatükk. Tegemist on varieeruva pikkusega lühikeste lõikude või paragrahvidega, heaks näiteks on siinsamas allpool esitatud *Praktikose* peatükid.

⁵² Evagrius Pontikos - Briefe aus dem Wüste (Weisungen der Väter). Beuronener Kunstverlag 2013.

⁵³ Casiday 2006.

⁵⁴ Athose mäel 18. saj koostatud askeetlike tekstide kogumik, mille tekstid ulatuvad neljandast viieteistkümnenda sajandini.

⁵⁵ Evagrius of Pontus. The Greek ascetic corpus. Translated with Introduction and Commentary by Robert E. Sinkewicz. Oxford 2003. Oxford University Press. Oxford Early Christian studies.

⁵⁶ Evagrius Ponticus. A. M. Casiday. Abingdon, UK, 2006. Routledge. The Early Church Fathers.

⁵⁷ Evagrius Ponticus: Ad Monachos. Translation and Commentary by Jeremy Driscoll, O.S.B. New York, 2003. Paulist Press. Ancient Christian Writers.

⁵⁸ <https://evagriusponticus.net/corpus.htm>.

⁵⁹ Evagrius of Pontus. Talking Back. Antirrhētikos. A Monastic Handbook for Combating Demons. Translated with an introduction by David Brakke. Collegeville, Minnesota, 2009. Liturgical Press. Cistercian Studies 229.

⁶⁰ Casiday 2013: 35.

⁶¹ Ibid. märkus 17: H.U. von Balthasar, "Die Hiera des Evagrius", *Zeitschrift für Katholische Theologie* 63 (1939): 86-106, 181-206.

Alates Euagriosest muutus *kephalaia* populaarseks monastilise kirjanduse žanriks, tuntumateks viljelejateks nt Maximus Confessor⁶² ja Symeon Uus-teoloog.⁶³

Sageli Euagriose peateoseks loetav nn “triloogia” - *Praktikos*, *Gnostikos* ja *Kephalaia Gnostika* - on struktureeritud *kephalaioniteks*, lisaks ka 153. peatükki jaotatud “Palvest”⁶⁴ jm.

1.2.5. *Praktikose* ülesehitus

Praktikos on esimene osa Euagriose “munkliku teoloogia triloogiast”, ja ise seletab Euagrios oma jaotust *Praktikose* proloogis nõnda:

“Nüüd mingem edasi praktilise ja gnostilise elu juurde, mitte kõige juurde, mida oleme näinud ja kuulnud, vaid ainult selle juurde, mida oleme teistele rääkimiseks õppinud. Oleme jaganud ja koondanud sajasse peatükki praktilised asjad, aga viiekümnesse ja edasi kuuesajasse peatükki tunnetuslikud asjad.”⁶⁵

Need viiskümmend ja kuussada on vastavalt *Gnostikos* ja *Kephalaia Gnostika*. *Praktikos* koosneb 100 *kephalaionist*, millele lisanduvad proloog ja epiloog. Teos on adresseeritud Anatoliosele, kelle isik jääb selgusetuks.

Teemade järgi jaotuvad peatükid järgnevalt:

1-5 Sissejuhatavad peatükid, kristliku elu (eesmärgi) defineerimine.

6-14 Kaheksa mõtet, nende liigitus ja tutvustus (*Περὶ τῶν ὀκτῶ λογισμῶν*).

15-33 Vahendid kaheksa mõtte vastu (*Πρὸς τοὺς ὀκτῶ λογισμούς*).

34-40 Kirgedest või kannatustest (*Περὶ παθῶν*).

40-53 Juhtnöörid (*ὑποθήκαι*).

54-56 Asjadest, mis juhtuvad unes (*Περὶ τῶν ἐν τοῖς ὕπνοις συμβαινόντων*).

57-62 *Apatheiale* lähenevast seisundist (*Περὶ καταστάσεως ἐγγιζούσης τῇ ἀπαθείᾳ*).

63-70 *Apatheia* märkidest (*Περὶ τῶν τῆς ἀπαθείας συμβόλων*).

71-90 Praktilisi tähelepanekuid (*Θεωρήματα πρακτικά*).

⁶² The Four Hundred Chapters on Love - kogumikus Maximus Confessor. Selected Writings. Translation by George C. Berthold. New York, 1985. Paulist Press.

⁶³ Nt tema “153 praktilist ja teoloogilist teksti”, mis leidub *Philokalia* IV köites (Philokalia. The Complete Text. Volume four. Translated from the Greek and edited by G.E.H. Palmer, Philip Sherrard and Kallistos Ware. London, 1995. Faber and Faber).

⁶⁴ Bamberger 1972: 43-80; Sinkewicz 2003: 183-209; Casiday 2006: 185-202).

⁶⁵ Περὶ δὲ τοῦ βίου τοῦ τε πρακτικοῦ καὶ τοῦ γνωστικοῦ νυνὶ διηγοῦμεθα, οὐχ ὅσα ἐωράκαμεν ἢ ἠκούσαμεν, ἀλλ' ὅσα τοῦ καὶ ἄλλοις εἰπεῖν παρ' αὐτῶν μεμαθήκαμεν, ἑκατὸν μὲν κεφαλαίοις τὰ πρακτικά, πεντήκοντα δὲ πρὸς τοῖς ἑξακοσίοις τὰ γνωστικὰ συντεταγμένως διελόντες.

Kui need alajaotused natuke ümber sõnastada, saame Euagriosele omase läbimõeldud ja progresseeruva käsitluse:

1. Üldine sissejuhatus kristlikku ja monastilisse ellu.
2. Asjad, mis seda takistavad (kaheksa mõtet).
3. Vahendid nende takistustega võitlemiseks.
4. Üldisemat laadi juhtnöörid.
5. Lähenemine *apatheiale*.
6. *Apatheia* tunnused.
7. Taas üldisemat laadi tähelepanekud, seekord pisut edasijõudnumatele, mh tähelepanekuid palvest, mille eelduseks *apatheia* on.
8. Täiuseni jõudnud munkade tsitaate, mis, tõsi küll, võivad olla sisse pandud lihtsalt selleks, et saaks 100 peatükki täis.

1.2.6. Tänapäeval levinud (ja siin tõlkes kasutatud) *Praktikose* tõlked

Tõlkimisel kasutas autor põhiliselt viit *Praktikose* tõlget: kolme inglisekeelset – Robert E. Sinkewiczi (2003), John Eudes Bambergeri (1972) ja vähemal määral Luke Dysingeri (1990) oma; üht prantsuskeelset – Antoine ja Claire Guillaumonti oma (1971); ja üht venekeelset – Aleksei Ivanovitš Sidorovi oma (1994).⁶⁷ Neist akadeemiliselt kaalukaimad on kahtlemata Guillaumonti ja Sinkewiczi tõlked, kergekaalulisim vahest Bamberger, kelle tõlgitud teksti mõte pahatihti läheb lahku ülejäänud tõlkijate omadest.

Põhjuseid, miks autor Bambergeri tõlget ikkagi kasutas, on kaks. Esiteks on Bambergeri tõlge kättesaadavam ja näib, et ka populaarseim. Teiseks oli ta trapistist munk ja preester,⁶⁸ ja Euagrios ise ütleb oma *Praktikose* proloogi lõpus, et “need (so praktilised asjad) saavad olema selged neile, kes nende jälgedes lähevad”.⁶⁹

⁶⁶ Sellise jaotuse leiab nt Sinkewiczil (Sinkewicz 91-114), Dysingeril (<https://evagriusponticus.net/cpg2430/cpg2430-full-for-reading.html>) ja Guillaumontil (Guillaumont 1971).

⁶⁷ Vt Kasutatud kirjandus - Euagriose tekstid.

⁶⁸ Vt <https://www.trappists.org/2020/03/09/passing-of-dom-john-eudes-bamberger/>.

⁶⁹ Ἔσται δὲ ταῦτα ἐμφανῆ τοῖς εἰς τὸ αὐτὸ ἵχνος αὐτοῖς ἐμβεβηκόσιν.

Kuna Bamberger oli just nimelt praktilises mõttes Euagriose “järel mineja”, ei ole teda võimalik niisama lihtsalt kõrvale heita. Keelelises mõttes oleks olnud väga huvitav tutvuda ka nt soome- ja saksakeelsete tõlgetega, ent need jäid autorile kahjuks kättesaamatuks.

1.3. Lühülevaade Euagriose kosmoloogiast ja antropoloogiast

Nüüd liikugem Euagriose teoste juurest tema mõttemaailma juurde. Kõigepealt olgu tähendatud, et enamused uurijad paistavad olevat ühel meelel, et Euagrios on olnud suuresti mõjutatud nii Aleksandria Klemensist⁷⁰ kui ka Origenesest,⁷¹ oma kosmoloogias eriti viimasest.

Tobon juhib aga tähelepanu, et mis Origenesel oli mõeldud võrdpiltide ja spekulatsioonidena, on Euagrios üle võtnud kui reaalsuse objektiivse kirjelduse;⁷² samuti avaldab ta kahtlust, mis ulatuses on 21. sajandi ilmainimesel üldse võimalik mõista 4. sajandi kõrbemunka, kes “mõned asjad peitis, teised jälle varjas, et “mitte heita pärleid sigade ette” (Mt 7:6)” (*Praktikose* proloog)⁷³. Aga nendest kahtlustest hoolimata ei jää järeldused tegemata.

1.3.1. Kosmoloogia

Esimesena lõi Jumal kehatud *logikosid*, Ta lõi nad oma näo järgi, ja Jumala näo järgi loodud olemine tähendas põhijoontes, et nad olid vastuvõtlikud jumalikule kontemplatsioonile.⁷⁴

Euagrios kasutab KG-s sõna *logikos* põhiliselt languseelse loodu kohta; sõna *nous* aga langusjärgse *logikosi* kohta, seega ei ole need päris sünonüümsed, kuigi sisuliselt tähistavad sedasama intellekti, kellest teise loomise käigus sai inimene.

⁷⁰ Titus Flavius Klemens (u 150 - u 215), kuulsas Aleksandria Kateheetilise kooli rajaja, vt ka <https://www.newadvent.org/cathen/04045a.htm>.

⁷¹ Origenes (u 184 - u 253) - Klemensi õpilane, Hexapla autor, kelle mõningad ideed kutsusid esile tema hukkamõistmise nii neljandal kui ka kuuendal sajandil, viimasel puhul mõisteti hukka ka tema arvatav mõttekaaslane Euagrios. Origenese hukkamõistmise põhjusteks olid mh tema kahekordse loomise idee, mille Euagrios üle võttis, ja *apokatastasis* - idee, et kõik saab taastatud, see tähendab mh, et ka kurat saab päästetud. Vt nt <https://www.newadvent.org/cathen/11306b.htm>.

⁷² Tobon 15.

⁷³ Ibid. 14.

⁷⁴ Ibid. 15-16.

Nende äralangemine Jumalast toimus vaba tahte tõttu, mis neil on, ja äralangemise või -pöördumise sisuks korrapärase või kaootiline liikumine suunaga Jumalast eemale. Samas ei saa kindlalt väita, et vaba tahe ja langemine oleksid üksteisega kausaalses seoses. Äralangemise järgselt lõi Jumal hulga maailmu erinevate kehalikkustasemetega, mis reedeleina pidid aitama äralangenuid tagasi Jumala juurde. Kui nüüd äralangemise-eelset olukorda iseloomustas selgus, lihtsus, jagamatus ja liikumatus, siis selle järgset olukorda aga paljus, liikumine ja muutlikkus.

Põhiline terminoloogiline vastanditepaar Tobonil on *empatheia-apatheia*, kus *empatheia*⁷⁵ kirjeldab *logikosi* kaootilist, ebastabiilset liikumist (Jumalast eemale), *apatheia* aga on stabiilne liikumine Jumala poole. Tobon põhjendab seda nii: kuna liikumatus (*stillness*) on leitav ainult algses ühenduses Jumalaga, siis see, kui Jumal loob kaosesse stabiilsuse (teine loomine, kus *logikosist* saab kõigepealt *nous* ja seejärel lisanduvad hing ja keha), on pigem stabiilse liikumise tekitamine, aga mitte liikumise kaotamine.⁷⁶

Mainitagu veel ära, et langenute või Jumalast ärapöördunute saatus osutus mitmekesiseks: inglid, kes langesid kõige vähem, said tulest kehad, nende hinge peamine aspekt või see osa hingest, millest nad kõige enam mõjutatud on, on *nous*; inimesed langesid mõnevõrra rohkem, nende kehad on mullast, hinge aga valitseb *epithymia* või meeleline ehk ihaldav hingeosa, või teisisõnu, inimhinge peamine aspekt on meelelisus; demonid langesid kõige enam, nende kehad on õhust, nende hinge peamine aspekt aga *thymos* või vihastav osa hingest.⁷⁷ Seda võib ümber sõnastada ka nii: inglid on mõistuspärased, inimesed on näljased ja kiimas, ja demonid tigidad. Aga hinge kolmikjaotusest tuleb täpsemalt juttu peatükis 1.3.2.

Füüsilise maailma loomise eesmärk on terapeutiline: selle mõte ei ole iseendas, vaid viitab iseendast väljapoole, Jumala poole, ning loodud maailma kontempeerimine on seega tähtis vaheetapp teel Jumala juurde.⁷⁸

1.3.2. Antropoloogia

Euagriose kujutus hingest on tagasi viidav Platonini, erinevalt Origenesest võttis ta kasutusele platonistliku kolmeosalise inimhinge idee:⁷⁹

⁷⁵ *Empatheia* arengust lääne kultuuriruumis vt <https://keeljakirjandus.ee/ee/rejoinder/paar-sona-empaatiast/>.

⁷⁶ Tobon 20-22.

⁷⁷ Ibid. 29-30.

⁷⁸ Vrd *Praktikos* 2.

⁷⁹ Tobon 15, märkus 9.

Võrrelgem teda (so hinge) niisiis tiivulise rakendi ja kutsari loomult ühtekasvanud väega. Nüüd, jumalate hobused ja kutsarid on kõik head ja head päritolu, teistel aga segatud. Ja esiteks - meie juht ohjab paarisrakendit; teiseks - üks hobustest on tal ilus ja hea ja vastavat päritolu, teine aga vastupidist päritolu ja [loomult] vastupidine. Seega on juhtimine meie juures paratamatult vaevaline ja raske.⁸⁰

Euagriose *psyche* on midagi, mille *logistikon* või tulevane inimlik entiteet omandas pärast langust. See koosneb kolmest osast: *logistikon* (mis võib tähistada languseelset tervikut ehk *nousi*), *epithymetikon* (ehk meeleline, ihaldav või tõmbav osa) ja *thymos* (ehk tõukav või vihastav osa).

Võib siis öelda, et nii *thymos* kui ka *epithymetikon* on langusjärgsed, algsel *logistikonil* neid ei olnud, ning need on ka põhilised hingeosad, mille kaudu deemonid meid ründavad. Samuti on need rohkem kehaga seotud kui *logistikon*. *Logistikon* on omakorda rohkem seotud *nous*'iga, mis tähistab langusjärgset puhast mõistust või intellekti. Kui nüüd Euagriose kujutlus siduda Platoniga, võiks nt *nous* olla kutsar, *logistikon* hea hobune, *thymos* ja *epithymetikon* halb hobune. Ülalöeldu on äärmiselt sarnane ka Platoni *Politeia* 4. raamatus leiduvaga:

„Kindlasti mitte ebamõistlikult,” ütlesin mina, „me arvame, et neid on kaks ja nad on teineteisest erinevad; nimetame üht hinge osa, millega ta mõtleb, mõistuslikuks (*logistikon*) ja teist, millega ta ihaleb ja tunneb nälga ja janu ning võbeleb muude ihade käes, mittemõistuslikuks ja ihaldavaks (*epithymetikon*), igasuguste rahulduste ja naudingute seltsiliseks.”

[Ta ütles: „Me ei arvaks mitte ebamõistlikult, vaid [täiesti] sobilikult niimoodi.”]

„Niisiis,” ütlesin ma, „olgu meil need kaks eristatud hinges sees olevate osadena/vormidena/liikidena (*eidos*). Aga *thymosi* osa, millega tunneme viha, kas see on kolmas või samaloomuline emma-kummaga neist kahest?”

Ta ütles: „Paistab, et teisega, ihaldavaga (*epithymetikon*).”⁸¹

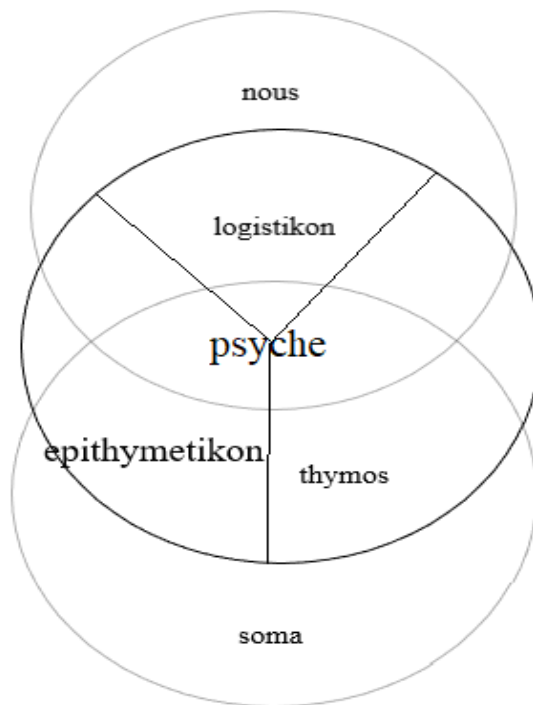
⁸⁰ Phaidros 246a-b; Platon 2003: 312.

⁸¹ Platon, *Politeia* 4.439.d.e.: Οὐ δὲ ἀλόγως, ἣν δ' ἐγώ, ἀξιόσωμεν αὐτὰ διττά τε καὶ ἕτερα ἀλλήλων εἶναι, τὸ μὲν ὃ λογίζεται λογιστικὸν προσαγορεύοντες τῆς ψυχῆς, τὸ δὲ ὃ ἐρᾷ τε καὶ πεινῇ καὶ διψῇ καὶ περὶ τὰς ἄλλας ἐπιθυμίας ἐπτόχται ἀλόγιστόν τε καὶ ἐπιθυμητικόν, πληρώσεών τινων καὶ ἡδονῶν ἐταῖρον. Οὐκ, ἀλλ' εἰκότως, ἔφη, ἡγοίμεθ' ἂν οὕτως.

Ταῦτα μὲν τοίνυν, ἣν δ' ἐγώ, δύο ἡμῖν ὠρίσθω εἶδη ἐν ψυχῇ ἐνόντα: τὸ δὲ δὴ τοῦ θυμοῦ καὶ ὃ θυμούμεθα πότερον τρίτον, ἢ τούτων ποτέρῳ ἂν εἴη ὁμοφυές;

Nousi saab Euagriose kirjutistes mõista kahel moel: esiteks tähistab see tervikut, tervet inimest, kogu *psyche* jne. Teine ja kitsam arusaam samastab selle *logistikoniga*, mispuhul *nous* on juhtiv osa hingest.⁸²

Skemaatiliselt võiks Euagriose arusaama inimesest kujutada umbes nõnda:

(Autori joonis)

Liikumised toimuvad alt üles. Deemonid ründavad keha nõrkuste kaudu *thymost* ja *epithymetikoni*, inimese ülesanne on aga praktika kaudu kultiveerida *logistikoni*, et see saaks suunata *thymosi* ja *epithymetikoni* õiges suunas (so *thymosi* loomupärane funktsioon on vihastada deemonite peale ning neid eemale tõugata; *epithymetikoni* funktsioon aga on ihaldada Jumala ligiolu, mitte aga nt ülemäärast toitu ja seksi)⁸³ ning neid mitte lasta enese üle valitseda.

ἰσως, ἔφη, τῷ ἐτέρῳ, τῷ ἐπιθυμητικῷ. (Tlk N.Näripä)

⁸² Tobon 28.

⁸³ Vrd *Praktikos* 86: Mõistuslik (logike) hing toimib loomupäraselt, kui selle ihaldav osa taotleb voorust, vihastav osa selle saamise eest võitleb, aga mõistuslik (logistikon) osa võtab enese kanda loodu kaemise. (Κατὰ φύσιν ἐνεργεῖ ψυχὴ λογικὴ ὅταν τὸ μὲν ἐπιθυμητικὸν αὐτῆς μέρος τῆς ἀρετῆς ἐφίεται, τὸ δὲ θυμικὸν ὑπὲρ αὐτῆς ἀγωνίζεται, τὸ δὲ λογιστικὸν ἐπιβάλλει τῇ θεωρίᾳ τῶν γεγονότων.)

Praktika või askees aga peab hinge ette valmistama, et *nous* saaks jumalikku kontempleerida, so olla ühenduses Jumalaga. See *nousi* ettevalmistav aste on *apatheia*.⁸⁴

2. Apatheia

2.1. Raskustest eestikeelse tähendusvälja piiritlemisel

Apatheia tähendab *pathose* eitust, *pathos* aga tähendab Euagriose kontekstis niihästi kannatust kui ka kirge, sõnaga, mistahes hingeliigutust. Seega ei saa sõna tõlkida ühemõtteliselt kannatusetuseks või kiretuseks, ammugi mitte apaatiaks, kuigi kõigi nende eestikeelsete sõnadega on ühisosa olemas. Kõne alla tuleksid ehk häirimatus või vankumatus, aga esimene neist võiks olla pigem vasteks kreeka sõnale *ataraxia*,⁸⁵ teises aga puudub meelerahu aspekt.

2.2. Stoa ja varakristlus

Stoa filosoofias tähendas *pathos* mitte igasugust hingeliigutust, vaid ainult ülemäärast,⁸⁶ seega *apatheia* pole mitte hingeliigutuste puudumine, vaid vabaolemine ülemäärastest hingeliigutustest.⁸⁷ Heaks näiteks (hiliste) stoikude arusaamast on järgnev lõik Seneca traktaadis “Vihast”, kus ta hingeliigutusi kirjeldab nii:

Edasi, et saaksid teada, mis moel liikumised⁸⁸ alguse saavad ja paisuvad ja võimust võtavad, õpi, et esimene emotsioon/liikumine on tahtmatu, just nagu ettevalmistus tundeks või ähvardus selleks. Järgmisega tuleb kaasa soov, mis pole küll kangekaelne, näiteks: minu kohus on kätte maksta, sest ma olen saanud viga, või: on õige, et see inimene saab karistada, sest ta on kuriteo teinud. Kolmas liikumine/emotsioon on juba meie kontrolli alt väljas, sest see ületab mõistlikkuse. See soovib kätte maksta mitte sellepärast, et nii on õige, vaid ükskõik mis hinnaga.⁸⁹

⁸⁴ Tobon 40; Rasmussen 2005; Bamberger 1972: lxxxi-xcii.

⁸⁵ LSJ.

⁸⁶ Nguyen 2018: 3.

⁸⁷ Ibid: 1.

⁸⁸ Viidatud kaudtõlge kasutab siinkohal sõna *passions*, Seneca originaalis aga on *adfectus*, mille tähendus pisut teine:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=adfectus&la=la&can=adfectus0&prior=incipiant&d=Perseus:text:2007.01.0014:book=2:chapter=4:section=1&i=1>.

⁸⁹ Seneca, Ira 2.4.1. (http://www.sophia-project.org/uploads/1/3/9/5/13955288/seneca_anger.pdf)

Stoa eetika tegeleb kujutlusega (*das Bild*) targast (*der Weise*), mille taga on Sokrates. Tark on ebakindluse ja rahutute aegade keskel rahulik ja kindel. Ta ei sõltu välistest asjadest, on iseenda isand ja vaba.⁹⁰ Isiklik vabadus, nõnda nagu seda targa ideaalis kujuteldi, nõudis *apatheiat* kui sõltumatust või vabadust kirgedest (*Leidenschaft*). Ideaalne oli loomupärane elu, või loomukohane elu (*der Natur gemäß zu leben*), aga loomukohane elu on vooruslik elu, sest loomus ise on vooruslik. *Epithymetikon* ja *thymoeides* (*thymos*), siin töös tõlgitud kui ihaldav ja vihasdav osa mõistusest, instinktiivne elu, mis põhjustab *pathos*, ehk hinge arutuid liikumisi, ei ole midagi mõistusest eraldiseisvat, vaid pelgalt mõistuse ebamõistuslik käitumine. Sellisest vaatepunktist pole *apatheia* targale mitte ainult hädavajalik, vaid koguni samatähenduslik vooruse endaga.⁹¹

Nguyeni järgi jõudis stoitsistlik filosoofia kristlasteni peamiselt juudi filosoofi Aleksandria Philoni (u 20 eKr - u 50 pKr) kaudu.⁹² Rüttheri teadust mööda kasutab Philon *apatheia*-mõistet üpris mitmeti - ühest küljest mõistab seda hukka kui tundetust, teisalt ülistab kui jõudu enese tunnetest vabana hoidmiseks.⁹³

Nihke oma tähendusväljas tegi *apatheia* Aleksandria Klemensi käsituses, kes mõistis seda kui kõigi hingeliigutuste (*passions*) elimineerimist, nähes selle teostunud ideaali Kristuses endas - aga sellise arusaamisega Kristusest ei taha Nguyen nõus olla,⁹⁴ ja peab tunnistama, autor samuti:

Gnostik on seesugune, et teda puudutavad üksnes need tundeliigutused, mis on olemas keha eest hoole kandmiseks, nagu nälg, janu ja muu. Aga meie Päästja puhul oleks naeruväärne oletada, et seesinane keha kehana nõudnuks oma kestmiseks vajalikku abi. Sest Ta sõi mitte keha tarviduseks, sest seda hoidis toimimas püha energia, vaid selleks, et need, kellega ta koos viibis, ei hakkaks Temast teistmoodi mõtlema; nõndasamuti nagu kindlasti mõned arvasid hiljem, et Ta ilmus üksnes näivkujuna. Aga Ta oli täiesti *apathes*, kättesaamatu mistahes tundeliikumisele - olgu naudingule või valule.⁹⁵

⁹⁰ Rütther 1949: 12.

⁹¹ Ibid. 13.

⁹² Nguyen 2018: 8, märkus 1; vt ka <https://plato.stanford.edu/entries/philo/>.

⁹³ Rütther 1949: 17.

⁹⁴ Nguyen 2018: 8.

⁹⁵ *Stromata* VI, ptk 9: <http://www.earlychristianwritings.com/text/clement-stromata-book6.html>.

Seneca kolmandast liikumisest saab Origenes aru mitte kui hingeliikumistest, vaid tõlgendab neid halbade mõtetena (*logismoi*), ühendades Seneca niiviisi Matteuse evangeeliumiga: “sest südamest lähtub kurje mõtteid, mõrvamist, abielurikkumist, hooramist, vargust, valetunnistust, pühaduseteotust”.⁹⁶ Muutus *pathose* mõistmises on otsustav, sest Origenesest alates ei ole hinge soovimatus suunas liigutaja mitte inimloomus ise, vaid kurat.⁹⁷

2.3. Euagriose *apatheia*

2.3.1. Nguyen, Sinkewicz jt

Euagrios määratleb *apatheiat* mh palveseisundina, ja palveseisund(id) on tal struktureeritud kolme progresseeruvasse etappi, kus viimane, lõplik, on ühinemine jumalikuga. Kolmetine jaotus torkab Euagriose puhul silma igal pool, eriti teravalt aga palveteoloogias.⁹⁸

Selle juured ulatuvad Origeneseni, kes jagas pühakirjatõlgenduse kolmele tasandile: sõnasõnalisele, eetilisele ja vaimsele tasandile. Euagriose kogemuses ning sule all muutusid need kolmeks vaimse elu tasandiks: need on praktiline, loomulik/looduslik, ja teoloogiline tasand.⁹⁹

Teine tugev mõjutus Origeneselt on kahekordse loomise idee: st kõigepealt loodi preeksistentsed hinged, kes seejärel eemaldusid loojast, ja seejärel lõi Jumal (nende tagasituleku võimaldamiseks) materiaalse maailma ja kehad.¹⁰⁰

Euagriose suurteks mõjutajateks körbes olid veel kaks munka Makariost: Egiptuse Makarios või Makarios Suur (300-391)¹⁰¹ ja Aleksandria Makarios (ca 300 - 395).¹⁰² Egiptuse Makariose asetab Euagrios ühele pulgale Nazianzi Gregoriosega, nimetades mõlemaid valitud anumaiks.¹⁰³ Sinkewicz peab Makarios Suurt eeskätt Euagriose palvepraktika kujundajaks.¹⁰⁴

⁹⁶ Mt 15:19.

⁹⁷ Nguyen 2018: 9.

⁹⁸ Nguyen 2018: 17.

⁹⁹ Vt ka Proloog (8) ja *Praktikos* 83; Nguyen 2018: 10.

¹⁰⁰ Nguyen 11; Sinkewicz xxxvii; Bamberger lxxv-lxxix.

¹⁰¹ Vt Palladius 54-58.

¹⁰² Vt Palladius 58-67.

¹⁰³ *Praktikos* 93: Minult küsis valitud anum, vanake Makarios Egiptlane... Ἡρώτησέ με τὸ σκεῦός τῆς ἐκλογῆς ὁ Αἰγύπτιος γέρον Μακάριος...

¹⁰⁴ Sinkewicz xviii; Nguyen 11.

Euagriose praktika keskmes on kaheksa (halba) mõtet või kirge ja viisid nende alistamiseks, et omandada *apatheia*. Kõige olulisem on omandada puhas palve, see tähendab, (halbade) mõtetest rikkumata palveseisund.¹⁰⁵

Need kaheksa mõtet on: õgardlus (*γαστριμαργία*), hoorus (*πορνεία*), hõbedaarmastus (*φιλαργυρία*), nukrus (*λύπη*), raev (*ὀργή*), akeedia (*ἀκηδία*),¹⁰⁶ tühihiilgus (*κενοδοξία*) ja viimaks kõrkus (*ὕπερηφανία*).

Mõtete või kirgede asukohaks peab Euagrios, nagu ülalpool öeldud¹⁰⁷, tollal levinud platonistliku ettekujutuse järgi hinge kirgedele aldist osa (*to pathetikon meros*), see jaguneb omakorda ihaldavaks (*epithymetikon*) ja vihastavaks (*thymos*) osaks¹⁰⁸.

Nagu mujal, on ka vaimse praktika puhul Euagriosel kolmetasandiline skeem: esimesel astmel püütakse vabaneda (halbade) mõtetest ja kultiveerida voorusi; teisel tasandil kontempleeritakse loodu(s)t - st püütakse näha Loojat loodu vaatlemise teel; ja kolmandal tasandil on eesmärgiks hinge täielik lahtiütlemine materiast ning ühinemine Jumalaga.¹⁰⁹

Kuna Euagriose antropoloogia on põhijoontes ikkagi platonistlik, on mõistetav ka dualistlik ideaal - st keha, materia, on midagi teisejärgulist ja mitte igavene, vaid muutuv. Eesmärgiks on siis puhta (puhastunud) intellekti (*nousi*) tõusmine Jumala juurde¹¹⁰.

Praktikos kui algajatele munkadele mõeldud teos käsitleb (halbade) mõtetest vabanemist ja vooruste arendamist.¹¹¹ *Gnostikos*, mis on mõeldud üleminekuna praktikast kontemplatsioonile, tegeleb loodu kontempleerimise harjutamisega, mis aga on võimalik alles pärast ebatervete hingeliigutuste (*pathos*) ületamist. See teine etapp tähistab mitte üksnes kirgedest vaba olemist, vaid vabadust teadmatuses, mis juhib (tõelise) teadmiseni olevast, so loodus(es)t¹¹².

Kephalaia Gnostika aga kaardistab seisundit, mida nimetatakse ka puhtaks palveks¹¹³. Siin ei tähenda *apatheia* enam vabadust üksnes soovimatutest hingeliigutustest, see tähistab seisundit, kus hing on vaba mistahes hingeliigutustest ja materiaalistest mõjutustest.

¹⁰⁵ Nguyen 2018: 12.

¹⁰⁶ M.Lepajõe määratletud kui "tühimus": Lepajõe 2012.

¹⁰⁷ Ptk 1.3.2.

¹⁰⁸ Sinkewicz xxv.

¹⁰⁹ Nguyen 2018: 14.

¹¹⁰ Ibid. 15.

¹¹¹ *Praktikos* 78: Praktika on vaimulik meetod hinge kannatava osa puhastamiseks. (Πρακτική ἐστὶ μέθοδος πνευματικῆ τοῦ παθητικὸν μέρος τῆς ψυχῆς ἐκκαθαίρουσα.)

¹¹² vrd *Praktikos* 2.

¹¹³ vrd Palvest 60: Kui oled teoloog, palvetad tõeliselt; ja kui palvetad tõeliselt, oled teoloog. (Εἰ θεολόγος εἶ, προσεύχῃ ἀληθῶς· καὶ εἰ ἀληθῶς προσεύχῃ, θεολόγος ἔσῃ.) Euagriost kujutavatel ikoonidel on enamasti see tsitaat. (http://www.ldysinger.com/Evagrios/03_Prayer/00a_start.htm.)

Selles seisundis muutub hing võimeliseks omaenda valgust nägema¹¹⁴, olles vaba mistahes maistest muljetest.¹¹⁵

Apatheia on munkliku, askeetliku elu eesmärk, kuigi mitte inimeksistentsi eesmärk kui niisugune, sest selleks on Kolmainu kontempleerimine¹¹⁶.

2.3.2. Rasmussen

Rasmusseni põhiväide on, et *apatheiat* tuleb mõista platonistliku liikumise ja stabiilsuse kontekstis. *Apatheia* ise jaotub kaheks, nimelt täiuslikuks ja ebatäiuslikuks *apatheia*ks. Ebatäiuslik *apatheia* on rohkemal või vähemal määral deemonitega võitleva ning askeesi harjutava munga igapäevane seisund - kui ta on oma harjutamistes edukas, st kui ta lüüa ei saa. Täiuslik *apatheia* on seotud segamatu palvega¹¹⁷. Ebatäiuslikku *apatheiat* peab Rasmussen püsivaks seisundiks selles mõttes, et kuigi see seisund seisneb vastupanuvõimes deemonite üha kasvavatele rünnakutele, ei jää munk kunagi sellest päriselt uuesti ilma, olles selle seisundi juba kord saavutanud. Täiuslikku *apatheiat* peab ta ebapüsivaks seisundiks, mis, olles küll täiuslik või täielik, leiab aset vaid *segamatu palve* ajal¹¹⁸ ning seega tuleb ja läheb. Kuna *apatheiat* üldse, eriti aga *täiuslikku apatheiat* kirjeldab liikumatus või *stasis*,¹¹⁹ siinset ajalikku elu aga põhiliselt liikumine, on *apatheias* püsimine muidu kui ebatäiuslikult, graduaalselt, siinse maailmakorraga vastuolus.¹²⁰

2.3.3. Tobon

Erinevalt Rasmussenist peab Tobon *apatheiat* mitte liikumatuseks, vaid stabiilseks liikumiseks. *Empatheia* on kaootiline või ebastabiilne liikumine, liikumine Jumalast eemale;¹²¹ aga *apatheia* on stabiilne liikumine Jumala poole.

Pathose definitsioonis peab Tobon Euagriost kõvasti Platoni Phaidrose paarisrakendi võrdpildist laenanuks.¹²²

¹¹⁴ Vrd *Praktikos* 64.

¹¹⁵ Nguyen 16-17.

¹¹⁶ vt *Praktikos*: 2, Proloog (8).

¹¹⁷ vt nt *Praktikos* 65, 67, 69.

¹¹⁸ *Praktikos* 69.

¹¹⁹ Näripä 2019.

¹²⁰ Rasmussen 2005.

¹²¹ Tobon 169.

¹²² Vt ptk 1.3.2. Antropoloogia.

Pathose seisundis hing on välismõjutuste meelevaldas, mured, kõrvalised mõtted ja deemonid häirivad selle keskendumist palve ajal, aga muidugi ka muul ajal.¹²³

Pathose seisukorra juures halvim on see, et mõtete, deemonite, omaenda ihade ja muu tõmbumiste-tõukumiste virvarris on inimene võimetu maailma ja teisi inimesi nägema nagu nad on. Ehk siis, inimene elab mingis fantaasiamaailmas, kus teised inimesed, rääkimata muust olevast, on pelkadeks ihade täitmise tööriistadeks, mitte kunagi nemad ise. Ihade küüsis inimene on võimetu nägema tegelikkust.¹²⁴

Siinkohal on autoril kiusatus lisada kaks võrdlust, mõlemad spekulatiivse iseloomuga. Esiteks, nii nagu Tobon tõlgendab Euagriose arusaama *pathose* küüsis vaevlevast inimesest, näib see äärmiselt sarnane maailmaga, nii nagu see on esitatud filmis “*The Matrix*”: võltsmaailm, mis on tõmmatud meie silmade ette. Ühel juhul on “süüdlasteks” tehisintellekt, teisel juhul aga inimese langenud loomus ja deemonid, kes mõjutavad meid mõtete kaudu.

Teiseks näiteks on Google’i iseõppiv algoritm. Mingi otsinguajalooga inimene hakkab uute otsisõnade peale saama infot, aga niisugust, mille kohta Google otsustab, et see on relevantne, mitte inimene ise. See tähendab, et mida enam koguneb otsinguajalugu, seda raskemaks muutub väljamurdmine teatud otsimallidest, seda keerulisem on saada nõ “vastaspoole” seisukohti, sest olemasolevad seisukohad hakkavad end taastootma.

Apatheia annab meile aga tõese tunnetuse olevatest asjadest. *Apatheia* asukohaks on *nous*, aga *nous*’i all mõeldakse siin tervet inimest, mitte üksnes *logistikoni*.¹²⁵

Nagu ülal öeldud, peab Tobon, erinevalt Rasmussenist, Euagriose *apatheiat* mitte liikumatuseks, vaid stabiilseks liikumiseks. Ta põhjendab seda nõnda: esiteks, metafüüsiline liikumatus ei saa kunagi olla Euagriose tähenduses *nousi* omadus, kuna liikumine on enesemääramisvõimest lahutamatu, aga enesemääramisvõime on *nousi* liikumine. Teiseks on Jumal küll liikumatu, aga kehastunud (*corporeal*) loodu implitsiitselt liikuv, seega on loodu tegelik liikumatus võimalik üksnes enne langust ja pärast lõplikku taastamist (*apokatastasis*).¹²⁶

Inimeseks olemise kese on vormitu ja kehatu *nous*, Jumala ase, loodud olema vaikuses ja väljendatus rahu, ühenduses temaga. *Nous* on *apatheia* koht, mõistetuna mitte kui üksnes *logistikon*, vaid kui terve inimene.¹²⁷

¹²³ Tobon 169.

¹²⁴ Tobon 173.

¹²⁵ Vt ptk 1.3.2. Märkus 79.

¹²⁶ Tobon 178-179.

¹²⁷ Ibid. 175.

Sellest tuleks aru saada nii, et on olemas eristus täiusliku ja ebatäiusliku *apatheia* vahel, just niisama nagu Rasmussen seda mõistis. Kui Euagrios räägib hinge või südame *apatheia*st, on juttu ebatäiuslikust, kui aga *nousi apatheia*st, on juttu täiuslikust, aga võibolla ka languseelsest *apatheia*st.¹²⁸

2.3.3.1. *Apatheia* kui stabiilsus

Toboni järgi oleles languseelne *nous* ühenduses Jumalaga rahu sees (*stillness*), langusjärgne aga, kuigi võimeline teatud tingimustel kogema jumalikku rahu, allub liikumistele. *Apatheia* seega on vabadus rahutusest, vabadus *pathest*, stabiilne seisund, mis võimaldab tal (so *nousil* kui tervikinimesel) naasta Jumala juurde. Põhjus, miks Tobon ei nõustu Rasmusseni definitsiooniga *apatheia*st kui stabiilsusest, kui liikumatusest, on järgmine: kehastunud *nous* ei saa olla liikumatu sel põhjusel, et kehastumuse üks põhikarakteristikutest on liikumine¹²⁹. Liikumatus kogemine (so ebatäiuslik *apatheia*) langenud *nousil* on küll võimalik, ent see on üksnes subjektiivne, ta allub ikkagi kogu langenud maailma iseloomustavatele karakteristikutele, mille hulka kuulub liikumine ja ebastabiilsus.¹³⁰ Tobon täpsustab, et *apatheia* kogemine langusjärgselt tähendab stabiilset liikumist, mida kogetakse kui liikumatust (*stillness*)¹³¹.

2.3.3.2. *Apatheia* kui surm ja ülestõusmine

Apatheia on hinge puhastatud/puhastunud seisund, selle saavutamine Euagriosele võrdub teatud määral surmaga. Näiteks toob Tobon *Praktikose* 52. ptk: “Keha võib hingest lahutada üksnes see, kes need ühendas, aga hinge võib kehast lahutada ka vooruste järgija. Sest meie isad¹³² nimetavad surmast mõtisklemist ja kehast pagemist anahoreesiks (eemaldumiseks).”¹³³ ja Proloogi 6. osa: “Neil on meloot (lamba- või kitsenahk), sest nad „kannavad Jeesuse surma alati oma ihus“ (2 Kr 4: 10)”¹³⁴.

¹²⁸ Ibid. 177.

¹²⁹ Tobon 180.

¹³⁰ Ibid. 180-181.

¹³¹ Ibid. 186.

¹³² Kuigi Euagrios omistab selle mõtte “isadele”, peab Tobon teiste õpetlaste (Sinkewicz, Dysinger, Casiday) eeskujul mõtet Platonile kuuluvaks (Tobon 186).

¹³³ Σῶμα μὲν χωρίσαι ψυχῆς, μόνου ἐστὶ τοῦ συνδήσαντος· ψυχὴν δὲ ἀπὸ σώματος, καὶ τοῦ ἐφιεμένου τῆς ἀρετῆς. Τὴν γὰρ ἀναχώρησιν μελέτην θανάτου καὶ φυγὴν τοῦ σώματος οἱ Πατέρες ἡμῶν ὀνομάζουσιν.

¹³⁴ Τὴν δὲ μὴλωτὴν ἔχουσιν οἱ πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες.

Praktik, so see, kes harjutab askeesipraktikat, on see, kes sureb läbi praktika ja taassünnib teadmisele. Praktika on selles mõttes surm, et praktik suretab harjutades oma kiindumuse maailmasse, so suretab selle külje endast, mis on avalik *pathosele*¹³⁵. Ülestõusmine teadmisele — *gnosisele* — ehk ülestõusmine *apatheiasse*, mis võimaldab *gnosist* — tähendab muuhulgas, et ei alluta enam keha diktaadile. Nt ei vaevleta enam näljas ega janus, süüakse ja juuakse selleks, et elada, mitte vastupidi. Keha elustav soojus (*vital heat*) hoitakse vaos, võimaldamata sel kerkida kiimalisuseks. Sest kui see seni pole küllalt selgesti väljendamist leidnud, siis olgu öeldud, et Euagriose jaoks sõltuvad kiima-mõtted õgardsusele järele andmises. Ülalöeldu ei tähenda aga, et *logismo* munka enam ei kiusa, see tähendab üksnes, et ta ei ole mõtete meelevaldas.¹³⁶

2.3.3.3. Südamepuhtus¹³⁷ ja idolaatriast vaba olemine.

Mõlemad ideed on pühakirja-põhised: “Õndsad on puhtad südamed, sest nemad näevad Jumalat”¹³⁸; ja: “Tulge minu juurde kõik, kes olete vaevatud ja koormatud, ja mina annan teile hingamise! Võtke enda peale minu ike ja õppige minult, sest mina olen tasane ja südamed alandlik ja te leiate hingamise oma hingedele.”¹³⁹

Need, kes on puhtad südamed, näevad Jumalat: Euagriose sõnastuses siis, et kes on saavutanud *apatheia*, on võimelised Kolmainut kontemplerima. Tema ikke enda peale võtmine tähendab sisuliselt Tema surma suremist *praktike* läbi.¹⁴⁰

Apatheia kui ebajumalakummardamisest vaba olemine on seotud Matteuse evangeeliumis esitatud tähendamissõnaga pulmapeost¹⁴¹, kus pulmapidu tähendab taevariiki.

¹³⁵ Tobon 187-188.

¹³⁶ Ibid. 192-194.

¹³⁷ Tasub lisada, et kui Johannes Cassianus tõlkis või õigemini ümber töötas Euagriose töid ladina keelde, tõlkis ta *apatheia puritas cordiseks* - nt Philokalia 1979: 95-96; 104.

¹³⁸ Mt 5: 8.

¹³⁹ Mt 11: 28-29.

¹⁴⁰ Tobon 197-198.

¹⁴¹ Mt 22: 2-14: „Taevariik on kuninga sarnane, kes tegi oma pojale pulmad. ³ Ja ta läkitas oma sulased kutsutuid pulmapeole paluma, aga need ei tahtnud tulla. ⁴ Taas ta läkitas teisi sulaseid: „Õelge kutsutule: Vaata, mu söömaag on valmis, mu härjad ja nuumveised on tapetud ja kõik on valmis, tulge pulma!” ⁵ Aga kutsutud ei hoolinud sellest ja läksid ära, kes oma põllule, kes oma kaubale, ⁶ mõned aga võtsid sulased kinni, teotasid neid ja tapsid nad ära. ⁷ Kuningas vihastas ja saatis oma sõjaväed, hukkas need mõrtsukad ja süütas põlema nende linna. ⁸ Siis ta ütles oma sulastele: „Pulmad on küll valmis, aga kutsutud ei olnud seda väärt. ⁹ Minge nüüd teelahketele ja kutsuge pulma, keda te iganes leiate!” ¹⁰ Ja sulased läksid välja teedele ja kogusid kokku kõik, keda leidsid, nii halbu kui häid, ning pulmakoda sai täis pidulisi. ¹¹ Aga kui kuningas astus sisse pidulisi vaatama, nägi ta seal inimest, kellel ei olnud pulmarõivast seljas. ¹² Ja ta ütles talle: „Sõber, kuidas sina oled tulnud siia ilma pulmarõivata?” Aga see ei saanud sõnagi suust. ¹³ Siis kuningas ütles teenijatele: „Siduge tema jalad ja käed ning visake ta välja pimedusse!” Seal on ulgumine ja hammaste kiristamine. ¹⁴ Sest paljud on kutsutud, aga vähesed valitud.”

Sinna saamiseks peab inimene olema valmis ohverdama kõik muu. Need kutsutud, kes ei hoolinud kutsest, talitasid oma talitusi edasi, sest muud asjad olid tähtsamad kui kutse. Pidada midagi tähtsamaks kui taevariiki on sisuliselt ebajumalakummardamine, sest süda või *nous*, mis peaks olema Jumala paik, on juba täis kõike muud, sisuliselt siis kuldvasikat.¹⁴²

2.3.3.4. *Apatheia* kui armastus ja teadmine.

Tobon räägib “vaimse keha” (*spiritual body*) ülestõusmisest, mitte eshatoloogilises mõttes, vaid läbi *praktike* toimuva taassünni mõttes. Ta seob selle Efesose kirja 4. ptk rahusidemega: “...ning olles usinad rahusideme kaudu pidama Vaimu antud ühtsust”¹⁴³, kus on juttu küll rahusidemest koguduseliikmete vahel, ning tsiteerib Euagriose kirja Eulogiosele: “Aga rahusidet ei tule taotleda üksnes inimeste vahel, vaid ka sinu kehas, vaimus ja hinges. Kui ühendad selle oma kolmainu sidemed rahuga, siis, ühendatud jumaliku Kolmainu käsu järgi, kuuled: “Õndsad on rahutegijad, sest neid hüütakse Jumala lasteks” (Mt 5:9).”¹⁴⁴

Seega, inimliku kolmainu ühendamine sidemega tähendab vooruse rajamist hinges, hinge ülestõusmist selle kolmes aspektis, mis tähendab *apatheia* saavutamist.¹⁴⁵

Seega *apatheia* Toboni tõlgenduses on stabiilse liikumise saavutamine terviklikus inimeses - kusjuures stabiilne liikumine tähendab liikumist Jumala poole, ja terviklik inimene tähendab korrastatud inimest, kelle hinge osad - *thymos*, *epithymetikon* ja *logistikon* on üksteisega harmooniliselt seotud, mitte ei sõdi üksteisega, keha allub hingele ja hing omakorda *nous*ile. Liikumatus Rasmusseni mõttes on võimatu seetõttu, et kogu langusjärgne loodu allub liikumisele, aga liikumine *apatheias* tähendab korrastatud liikumist tagasi Jumala juurde.

2.4. Kokkuvõte

Vähegi põhjalikumatest *apatheia*-käsitlustest on vaadeldud kolme – Nguyeni, Rasmusseni ja Toboni käsitlusi. Kuna Nguyeni fookuses oli *apatheia* tähenduse muutumine stoikudest I. Loyolani, moodustas Euagriose *apatheia* temal üksnes lühikese kokkuvõtte, mis sisuliselt midagi uut ei öelnud.

¹⁴² Tobon 199-200.

¹⁴³ NTG: σπουδαζοντες τηρεῖν τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης.

¹⁴⁴ But it is not only among people that the bond of peace is to be sought, but also in your body and in your spirit and in your soul. When you unify the bond of this trinity of yours by means of peace, then, unified by the commandment of the divine Trinity, you will hear: “Blessed are the peacemakers for they shall be called sons of God”. (Sinkewicz 33)

¹⁴⁵ Tobon 207-209.

Rasmussen ja Tobon, eriti viimane, on põhjalikumad. Rasmussen peab *apatheiat* hinge paigalseisuks või liikumatuseks ning pühendab suure osa oma artiklist täiusliku ja ebatäiusliku *apatheia* eristamisele. Tobon, kelle monograafia juba mahu ja süvitsimineku poolest teisi mäekõrguselt ületab, peab *apatheiat* hinge stabiilseks liikumiseks. *Apatheia* täiuslikkuse ja ebatäiuslikkuse kohta langevad tema seisukohad üldiselt ühte Rasmusseni omadega.

Autor ise kipub eelistama Toboni määratlust peaaesjalikult seetõttu, et Tobonit ei õnnestunud tabada ei pealiskaudsuselt ega põgusalt ülelibisemiselt, polnud seda, mida võiks kirjeldada kui tendentslikkust.

3. Praktikose tõlgitud ja kommenteeritud peatükid

3.1. (Proloog 8)

Καὶ τούτων μὲν σύμβολον ὡς ἐν ἐπιτομῇ τῶν πραγμάτων τὸ σχῆμα· τὰ δὲ ῥήματα ταῦτά ἐστιν ἃ πρὸς αὐτοὺς αἰεὶ λέγουσιν οἱ Πατέρες· τὴν πίστιν, ὃ τέκνα, βεβαιοὶ ὁ φόβος ὁ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτον πάλιν ἐγκράτεια, ταύτην δὲ ἀκλινῇ ποιοῦσιν ὑπομονὴ καὶ ἐλπίς, ἀφ' ὧν τίκτεται ἀπάθεια, ἥς ἔγγονον ἡ ἀγάπη, ἀγάπη δὲ θύρα γνώσεως φυσικῆς ἣν διαδέχεται θεολογία καὶ ἡ ἐσχάτη μακαριότης.

Nõnda on rõivastus nagu kokkuvõttev sümbol neist asjust, aga sõnad, mida neile alati räägivad Isad, on: usu alus, lapsed, on jumalakartus, ja selle alus jälle eneseohjamine; aga selle teevad kindlaks püsivus ja lootus, millest sünnib *apatheia*, mille tütar on armastus, aga armastus on loomuliku teadmise uks; sellele järgnevad teoloogia ja viimane õndsus.

Rõivastus - siin on *σχῆμα* tõlgitud rõivastuseks, kuna proloogi alajaotused 2-8 tegelevadki munga rõivastuse sümbolismi tõlgendamisega. Sõna tähendus ise on muidugi avaram.¹⁴⁶ Kaasaegses õigeusu munkluses eristatakse suurt ja väikest skeemat, mis on ühest küljest erinevat laadi rõivaesemed, aga teisest küljest ka mungaelupidamises edenemise astmed.¹⁴⁷ Guillaumont lisab, et skeema on sümbolistlik ja lihtsustatud vorm mungaelust või munga reaalsusest (*τῶν πραγμάτων*), niisamuti ka õpetusest (*τὰ ῥήματα*), mis Euagrios omistab Isadele, st muistsetele kõrbeisadele.¹⁴⁸

Loomulik teadmine - teadmine (*la science*) või tunnetus loodud maailmast eristub tunnetusest või teadmisest Jumalast (*la science de Dieu*) või teoloogiast.¹⁴⁹

Vrd ka *Praktikos* 81.

¹⁴⁶ LSJ: form, shape, figure.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=%CF%83%CF%87%E1%BF%86%CE%BC%CE%B1&la=greek#lexicon>.

¹⁴⁷ Õigeusu alused 102-103.

¹⁴⁸ Guillaumont 491-492.

¹⁴⁹ Ibid. 492.

3.2. (2)

Βασιλεία οὐρανῶν ἐστὶν ἀπάθεια ψυχῆς μετὰ γνώσεως τῶν ὄντων ἀληθοῦς.

Taevariik on hinge *apatheia* ühes tõese tunnetusega olevast.

Peatükk on peaaegu sõna-sõnalt Origeneselt üle võetud:

*Ἄνεσις δέ Θεοῦ ἐστὶν ἀπάθεια ψυχῆς μετὰ γνώσεως τῶν ὄντων ἀληθοῦς.*¹⁵⁰

Tegemist on ἀνίμυ'st tuletatud substantiiviga, mille tähendusvälja katavad e.k terminid “minna laskma, rahule jätma” (LSJ).

Ἄνεσις: 1. loosening, relaxing, thaw, 2. *Metaph.*: remission, abatement, 3. Relaxation, recreation, 4. Solution. (LSJ)

Origenes kirjutab seda kommentaarina Ps 39:14 (LXX 38:14) kohta:

ἄνες μοι, ἵνα ἀναψύξω πρὸ τοῦ με ἀπελθεῖν καὶ οὐκέτι μὴ ὑπάρξω.

Autori tõlge, võimalikult sõnasõnaline:

“Lase mind lahti, et ma taastuksin enne oma äraminekut, et mind enam ei oleks.”

Ek Piiblis kõlab see nii: “Pööra oma pilk minust eemale, et mu meel saaks rõõmsaks, enne kui ma lähen ära ja mind ei ole enam!” (Ps 39:14)

Kogu psalm räägib surmast, Jumala karistusest ja kiusamisest, mis on inimese peal, ning lõppeb palve ja selle laiendustega: “Kõrvalda mu pealt oma nuhtlus; su käe vaenust ma lõpen ära!”;¹⁵¹ seega “pööra oma pilk minust eemale” tähendab antud juhul: “leevenda oma karistust, ära kiusa mind nii raskesti”; LXX *ἄνες μοι* tähendaks siis: anna mulle leevendust, kergenda oma kätt, lõpeta mu piinamine. Seega Origenese *Ἄνεσις δέ Θεοῦ* oleks umbes “Jumala leebumine”, Jumala karistuse lõpp.

Kas võib siis öelda, et Euagriose taevariik on seesama mis Origenese Jumala karistuse lõppemine? Mõlemad eeldavad hinge *apatheiat* ühes tõese tunnetusega olevast.

¹⁵⁰ Pitra - *Analecta sacra* III, lk 33-34 <https://archive.org/details/analectasacraet00solegoog/page/n46/mode/1up>.

¹⁵¹ Ps 39:11.

Tobon seob peatüki tähenduse kehalisusest lahtiütlemise ja rikkumatuse teemaga: *Apatheia* teeb kontemplatsiooni võimalikuks, kontemplatsioon omakorda lõdvendab keha ja *nousi* sidet, eeldusel, et kontempleriv *nous* saab kontempleritavatest realiteetidest muudetud.¹⁵²

Olgu siinkohal esitatud konteksti mõttes Praktikose peatükid 1-3:

1

Kristlus on meie päästja Kristuse õpetus, mis koosneb praktikast, loodusest (loodu kontemplerimisest) ja teoloogiast (Jumala kontemplerimisest).¹⁵³

2

Taevariik on hinge *apatheia* ühes tõese tunnetusega olevast.

3

Jumalariik on tunnetus pühast Kolmainsusest, mis on ühes-ulatuv mõistuse olemusega ja ületab selle rikkumatust / seda rikkumatuselt.¹⁵⁴

Praktikose 2. ja 3. ptk eristavad “Taevariiki” ja “Jumalariiki”: vastavalt *Βασιλεία οὐρανῶν* ja *Βασιλεία Θεοῦ*. Euagrios eristab Taevariiki ja Jumalariiki vastavalt uskuja tunnetuslaadile. Taevariik vastab teadmisele loodust e loodusest, loodud asjust; Jumalariik aga teoloogiale e teadmisele Jumalast.¹⁵⁵ See, mida Euagrios siin “taevariigiks” nimetab, on “loomulik teadmine” või “teadmine olevast/olevatest”, kuhu jõutakse *apatheia* kaudu, mis on ise praktika eesmärgiks.¹⁵⁶ Tõene tunnetus olevast - *γνώσις τῶν ὄντων ἀληθοῦς* – on üldiselt seesama mis 1. ptk-s nimetatud *φυσικῇ* ehk siis *Θεωρία φυσικῇ* ehk loodud maailma kontemplerimine.¹⁵⁷

¹⁵² ...*Apatheia* makes contemplation possible, then contemplation in turn further “loosens” the *nous* from the body, given that the contemplating *nous* is transformed by the participation in the realities perceived. (Tobon 203)

¹⁵³ Χριστιανισμός ἐστι δόγμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ ἐκ πρακτικῆς καὶ φυσικῆς καὶ θεολογικῆς συνεστός.

¹⁵⁴ Βασιλεία Θεοῦ ἐστι γνώσις τῆς ἀγίας Τριάδος συμπαρεκτεινομένη τῇ συστάσει τοῦ νοός, καὶ ὑπερβάλλουσα τὴν ἀφθαρσίαν αὐτοῦ.

¹⁵⁵ Sinkewicz 249.

¹⁵⁶ Guillaumont 500.

¹⁵⁷ Bamberger 15.

Samuti viitavad nii Sinkewicz kui ka Guillaumont sarnasele mõttele Euagriose *Epistula fidei*'s: Sest kogu materiaalne teadmine öeldakse olevat Kristuse kuningriik, aga immateriaalne teadmine, seega tunnetus/kontemplatsioon Jumalusest/Jumalikust, on Jumal-Isa kuningriik.¹⁵⁸

Paralleelseid mõtteid KG-st: 4:30: "Kui Jumala küllus, see, mis tuleb, on tulevaste maailmaajastute vaimulik kontemplatsioon, siis need, kes taevariigi taandavad suulaele ja kõhule, saavad olema segaduses,"¹⁵⁹ ja: KG 4:40: "Taevariigi võti on Vaimu and, mis vähehaaval avab kontemplatsioone praktilisest elust ja olevast, ja mõtetest Jumalast."¹⁶⁰

3.3. (33)

Μέννησο τοῦ προτέρου σου βίου καὶ ἀρχαίων παραπτωμάτων, καὶ πῶς ἐμπαθῆς ὧν ἔλξει Χριστοῦ πρὸς τὴν ἀπάθειαν μεταβέβηκας, καὶ πῶς πάλιν ἐξῆλθες τοῦ κόσμου τοῦ πολλὰ καὶ πολλὰκις σε ταπεινώσαντος. Λόγισαι δέ μοι καὶ τοῦτο· τίς ὁ ἐν τῇ ἐρήμῳ φυλάσσων σε, καὶ τίς ὁ ἀπελαύνων τοὺς δαίμονας βρύχοντας κατὰ σοῦ τοὺς ὀδόντας αὐτῶν. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι λογισμοὶ ταπεινοφροσύνην μὲν ἐμποιοῦσιν, τὸν δὲ τῆς ὑπερηφανίας οὐκ εἰσδέχονται δαίμονα.

Meenuta oma eelnevat elu ja muistseid libastumisi, ning kuidas kannatuse (empathes) küttes olles sind Kristuse halastus *apatheiasse* on viinud, ja kuidas jälle väljusid maailmast / jätsid maha maailma, mis sind nii sageli ja mitmel moel on alandanud. Aga mõtle sa mul ka järgneva peale: kes on see, kes valvab sind kõrbes, ja kes ajab ära su vastu hambaid kiristavad deemonid. Sest need mõtted sisendavad alandlikkust ega lase kõrkusedeemonil siseneda.

Eelneva elu all on mõeldud mungaellu sisenemise eelset elu.¹⁶¹

¹⁵⁸ Ptk 22: Χριστοῦ γὰρ βασιλείαν φασὶν εἶναι πᾶσαν τὴν ἔνυλον γνῶσιν, τοῦ δὲ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὴν αὐλον καί, ὡς ἂν εἴποι τις, αὐτῆς τῆς θεότητος θεωρίαν.

(<https://evagriusponticus.net/cpg2439/cpg2439-full-for-reading.html>)

¹⁵⁹ If the wealth of God, that which is to come, is the spiritual contemplation of the worlds/aeons that will come into existence, those who reduce the kingdom of heaven to the palate and the belly will be confused.

¹⁶⁰ The key of the kingdom of heaven is a gift of the Spirit, that which little by little reveals the intellections if the *praktikē* and of nature, and of the *logoi* concerning God.

¹⁶¹ Guillaumont 575.

Kannatuse kütkeis olles - “ἐμπαθῆς ὧν ἐλέει Χριστοῦ πρὸς τὴν ἀπάθειαν μεταβέβηκας” on tõlgitav kahel moel. “Kristuse halastusest haaratud olles läksid sa üle *apatheiasse*”,¹⁶² aga siin on lähtunud teiste tõlkijate eeskujust: ἐμπαθῆς ὧν=”kannatuse kütkes olles”.¹⁶³

Kristuse halastus - Euagriose jaoks on kõrkus eeskätt keeldumine Jumala abi äratundmisest,¹⁶⁴ vt ka Kaheksast mõttest 8: 12: “Suurepärane on inimolend, keda Jumal aitab; ta hüljatakse ning siis ta mõistab oma loomuse nõrkust. Sul pole midagi, mida sa poleks saanud Jumalalt”.¹⁶⁵

Hambaid kiristavad deemonid - vrd Iiob 16: 10; Ps 35: 16; Ap 7: 54; Mt 8: 12; Mt 13:42; Mt 13: 50; Mt 22: 13; Mt 24: 51; Mt 25:30; Lk 13: 28.

Guillaumont viitab hammaste kiristamise asjus ka kolmele kohale Antoniose eluloos:

Peatükk 6: “Lõpuks siis, kui see Madu ei suutnud teda ka sellega alistada, vaid nägi iseennast Antoniose südamest olevat välja aetud, siis hambaid kiristades ja justkui endast välja minnes (nagu on kirjutatud¹⁶⁶)”.¹⁶⁷ Jutuks olev “ka see”, mida deemon (eelnevalt) kasutas, oli naiseks moondumine.¹⁶⁸

Peatükk 9: Siin kiristavad deemonid hambaid, olles eelnevalt võtnud mitmesuguste hirmuäratavate loomade kuju, ent suutmata siiski Antoniost hirmutada. Mõte on selles, et Antonius näeb neid läbi, teades, et need pole päris, vaid ainult deemonlikud varipildid.¹⁶⁹

Peatükis 66 näeb Antonios nägemust taevasse lendavatest hingedest – osad saab vaenlane kätte ja langeb nende peale, aga nende vastu, kes temast üle lendavad, kiristab ta hambaid.¹⁷⁰

¹⁶² N.Näripä kirjalik märkus 06.2021.

¹⁶³ While you were caught in the passions - Sinkewicz.

Though you were subject to the passions - Bamberger.

Comment tu étais sujet aux passions - Guillaumont.

Будучи страстным - Sidorov.

¹⁶⁴ Guillaumont 576.

¹⁶⁵ A great thing is the human being who is helped by God; he is abandoned and then he realizes the weakness of his nature. You have nothing good which you have not received from God. (Sinkewicz 88)

¹⁶⁶ Meyer nt viitab oma tõlkes siin kahele kirjakohtale: nii patuse kui ka deemoni vaatepunktist: Ps 112: 10 (LXX 111: 10) – patuse seisukohast; ja Mk 9: 17 (tegelikult 9: 18) – deemon sunnib seestunult hambaid kiristama. (Athanasius 1950: 109, märkus 34)

¹⁶⁷ Bossenko 2020: 21.

¹⁶⁸ 5.5 Ja see muserdatud Kurat sõandas isegi öösel võtta naise kuju ja jälgendada seda igal viisil ainult selle jaoks, et Antoniust eksiteele viia (Bossenko 2020: 20). Huvitava seosena torkab siin silma *Praktikose* sissejuhatuses seisev arutlus mungavõõr: “Võõ, mis on seotud nende nimmede ümber, tõukab eemale kõik rüveduse ja käsib: „Hea on inimesele mitte naist puutuda“. (Ἡ δὲ ζώνη περισφίγγουσα τοὺς νεφροὺς αὐτῶν ἀποθεῖται πᾶσαν ἀκαθαρσίαν καὶ τοῦτο παραγγέλλει· καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἄπτεσθαι).

¹⁶⁹ Bossenko 23-24; Athanasius 28.

¹⁷⁰ Athanasius 75-76.

Mõtted sisendavad alandlikkust – viide Praktikose Proloogile (2): Kapuuts on meie päästja Jumala armu sümbol, mis kaitseb pead ja soojendab laps-olemist Kristuses nende vastu, kes alati tikuvad käega lööma ja haavama. Kuni nad seda peas kannavad, laulavad nad väega: „Kui Issand ei ehita koda ega hoia linna, siis näevad ehitajad selle kallal vaeva ilmaaegu ja valvur valvab asjata!¹⁷¹“ Taolised hääled sisendavad alandlikkust ja juurivad välja kõrkuse – ürghalva, mis paiskas maa peale Koidutähe, „kes tõuseb hommikul¹⁷²“.¹⁷³

3.4. (53)

Οἱ τὴν σάρκα κακῶς διατρέφοντες καὶ πρόνοιαν αὐτῆς εἰς ἐπιθυμίας ποιοῦμενοι, ἑαυτοὺς μὴ ταύτην καταμεμφέσθωσαν· ἴσασι γὰρ τὴν χάριν τοῦ Δημιουργοῦ οἱ τὴν τῆς ψυχῆς ἀπάθειαν διὰ τοῦ σώματος τούτου κτησάμενοι καὶ τῇ τῶν ὄντων θεωρίᾳ ποσῶς ἐπιβάλλοντες.

Need, kes liha halvasti/viletsalt/kurjasti toidavad ja teevad selle eest hoolitsemisest himude rahuldamise, süüdistagu iseendid, mitte oma liha. Sest need, kes keha kaudu hinge *apatheia* on saavutanud ja asunud mõningal määral oleva kontemplerimisele, teavad Looja armu.

Need, kes liha/ihu halvasti toidavad – see fraas on mitmeti tõlgitav: *κακῶς* võib olla nii “halvasti” kui ka “kurjasti”, samuti on see erinevatel tõlkijatel erinev.¹⁷⁴ Ehk siis selgusetuks jääb, kas toidetakse liiga vähe (toidetakse halvasti) või liiga palju (kuritarvitatakse sööki), või on asi selles, kuidas, so mis kavatsusega seda toidetakse (kas nälja peletamiseks või mõnulemiseks).

¹⁷¹ Ps 127: 1.

¹⁷² Js 14: 12.

¹⁷³ Τὸ μὲν κουκούλλιον σύμβολόν ἐστι τῆς χάριτος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ σκεπαζούσης αὐτῶν τὸ ἡγεμονικὸν καὶ περιθαλπούσης τὴν ἐν Χριστῷ νηπιότητα διὰ τοὺς ραπίζειν αἰεὶ καὶ τιτρώσκειν ἐπιχειροῦντας. Ὅσοι τοίνυν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρουσι τοῦτο δυνάμει ψάλλουσι ταῦτα· ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον καὶ φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἐκοπίασεν ὁ οἰκοδομῶν καὶ ὁ φυλάσσειν πειρώμενος. Αἱ δὲ τοιαῦται φωναὶ ταπεινοφροσύνην μὲν ἐμποιοῦσιν, ἐκριζοῦσι δὲ ὑπερηφανίαν τὸ ἀρχαῖον κακόν, τὸ κατασεῖσαν εἰς τὴν γῆν τὸν Ἑωσφόρον τὸν πρῶτῳ ἀνατέλλοντα.

¹⁷⁴ Those who in their wickedness nourish the flesh”(Sinkewicz 107).

Those who give but scant nourishment (Bamberger 30).

Those who improperly cherish the flesh (Dysinger -

<https://evagriusponticus.net/cpg2430/cpg2430.eng.1990.dysinger.html>).

Ceux qui ont le tort de nourrir trop bien (Guillaumont 621).

Те, которые злоупотребляют прокормлением плоти (Sidorov).

Ka lause teine pool – teevad selle eest hoolitsemisest himude rahuldamise – tekitab küsimusi. Tegemist on Rooma kirja parafrasiga.¹⁷⁵ UT 89 kommenteerib kirjakohta järgnevalt: Lause lõpp raskesti mõistetav, arvatav mõte: “et teie ei sõltuks tema himudest”.¹⁷⁶

Euagriose jaoks on keha positiivne, sest antud langenud hingedeale pääste avitamiseks. Kehalisus teeb praktilise elu võimalikuks, ilma praktilise eluta aga pole apatheia saavutamine võimalik. Loodu kontempleerimine pole ilma kehalisuseta võimalik, see aga on vajalik eelaste looja kontempleerimisele.¹⁷⁷ Ligikaudu sama väidab ka Guillaumont: “Langenud vaimudele/hingedele/intellektidele on keha õigupoolest antud nende hüveks/heaoluks, aitamaks kaasa nende tervisele/pääsemisele/lunastusele: ta on neile kasulik ennekõike rakendamaks/praktiseerimaks praktikat ja seekaudu „jõudmaks/saavutamaks hinge *apatheiat/apatheiani*“; lisaks on meil seda (keha) vaja niivõrd, kui oleme allutatud kirgedele...”¹⁷⁸

Vrd KG 4:60: “Kes näitaks neile, kes Looja vastu teotusi ütlevad ja meie hinge sellest surelikust kehast halvasti räägivad, armu, mis nad on saanud sellal kui nad on kannatuste küüsis, et nad on ühendatud niisuguse vahendiga?”¹⁷⁹

Ramelli kommenteerib seda järgnevalt: “Euagriose järgi, kes on ühel nõul Origenese, Methodiose ja Nyssa [Gregoriosega] ses asjas, selle [keha] just nimelt surelikkus on ettehoolduslik ja hüveline, sest paneb piiri patule ja sillutab teed ülestõusmisele.”¹⁸⁰

Seda mõtet arendab Euagrios edasi KG 4:70: “Kõigile pole antud öelda “ma viin oma hinge välja vanglast”¹⁸¹, see on ainuüksi neile, kes oma hinge puhtuse tõttu suudavad isegi selle sureliku kehata läheneda loodu kontempleerimisele.”¹⁸²

Ramelli täpsustab, et Euagrios tõlgendab siin psalmi “vanglat” kehana.¹⁸³

¹⁷⁵ Rm 13:14: καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιῆσθε εἰς ἐπιθυμίαν (NTG).

¹⁷⁶ Unus Testament ja Psalmid 1989: 423, märkus.

¹⁷⁷ Sinkewicz 256.

¹⁷⁸ „c'est, en effet, pour leur bien, pour aider à leur salut, que le corps a été donné aux intellects déçus: il leur est utile, d'abord, pour exercer la pratique et par elle “obtenir l'impassibilité de l'âme“, aussi avons-nous besoin de lui tant que nous sommes soumis aux passions” (Guillaumont 622).

¹⁷⁹ To those who blaspheme against the Creator and speak ill of this mortal body of our soul, who will show them the grace that they have received, while they are subject to passions, to have been joined to such an instrument? (KG 231)

¹⁸⁰ According to Evagrius, indeed, who agreed with Origen, Methodius, and Nyssen on this score, its very mortality is providential and is a good, in that it puts a limit to sin and paves the way for restoration (Ramelli 231-232).

¹⁸¹ Parafras Ps 142:8 / LXX 141:8.

¹⁸² It is not for everyone to say, “I will take my soul out of prison,” but this belongs to those who, because of the purity of their soul, can, even without this mortal body, get close to the contemplation of beings. (KG 235)

¹⁸³ Ramelli 235.

3.5. (56)

Τὰ τῆς ἀπαθείας τεκμήρια, μεθ' ἡμέραν μὲν διὰ τῶν λογισμῶν, νύκτωρ δὲ διὰ τῶν ἐνυπνίων ἐπιγνωσόμεθα· καὶ τὴν μὲν ἀπάθειαν ὑγίαν ἐροῦμεν εἶναι ψυχῆς, τροφὴν δὲ τὴν γνῶσιν, ἥτις μόνῃ συνάπτειν ἡμᾶς ταῖς ἀγίαις δυνάμεσιν εἴωθεν· εἴπερ ἡ τῶν ἁσωμάτων συνάφεια ἐκ τῆς ὁμοίας διαθέσεως γίνεσθαι πέφυκεν.

Apatheia märke tunneme päeva ajal mõtete, öösel aga unenägude järgi. Me ütleme, et *apatheia* on hinge terveolek/tervis, aga teadmine on hinge toit, sest ainult see on vilunud ühendama meid pühade vägedega, kuna ühendus kehatutega tuleneb hoiakute sarnasusest.

Apatheia on hinge terveolek – Guillaumont ütleb selle olevat stoitsistliku määratluse, mis põhineb ettekujutusel kirgedest kui hinge haigusest.¹⁸⁴

Selleks, et aru saada hinge terveolekust – ja sellest tuleb aru saada, mõistmaks, miks *apatheiat* just niiviisi määratletakse –, tuleb korraks süveneda hinge haigeolekusse. KG 1:41: “Kui surm tuleb pärast elu ja haigus pärast tervist, on selge, et ka kurjus tuleb pärast voorust. Sest see on kurjus, mis on hinge surm ja haigus, aga voorus tuleb isegi enne vahepealset seisundit (vooruse ja kurjuse vahel).”¹⁸⁵

Teadmine on hinge toit – seda mõtet arendab Euagrios ka mujal: Mõistuslik loomus, mille kurjus surmas, selle tõstab Kristus üles läbi kontemplatsiooni kõigist ajastutest. Hinge, mis on Kristuse(ga) surma surnud, tõstab tema Isa üles teadmise abil endast (so Jumalast).¹⁸⁶

Võime järeldada, et *apatheia* on hingel, mis on taastatud tervisele, aga mitte algsesse seisundisse, vaid läbinult languse ja kurjuse etapid. Et hing oleks võimeline toituma teadmisest, peab ta olema kõigepealt surnud Kristuses ja Isa üles äratatud kontemplatsiooniseisundisse.

¹⁸⁴ Guillaumont 631 .

¹⁸⁵ If death comes after life, and illness after health, it is clear that also evil comes after virtue. For it is evil that is the death and the illness of the soul, but virtue comes even before the intermediate state (between virtue and evil). (KG 36-37)

¹⁸⁶ The rational nature that was put to death by evil, Christ raises up through the contemplation of all the ages; the soul that has died the death of Christ, his Father raises up through the knowledge of himself. (Mõtetest 38: Sinkewicz 180)

Oleva kontemplerimisest - KG 2:32: “Just nagu surelikke kehasid ei toida mitte aine, vaid selles olev vägi, nõndasamuti ei kasvata hinge mitte objektid (ise), vaid nende kontemplerimine”.¹⁸⁷

Niisamuti KG 2:88: “Selle meeltega tajutava maailma kontemplerimine on antud toiduseks mitte üksnes ainult inimolendele, vaid ka teistele mõistuslikele loomustele.”¹⁸⁸

Ja sellega lähedalt seotud KG 3:4: “Inglite iseärasuseks on, et nad saavad alati toiduse olevuste/olevate kontemplerimisest; inimestega ei ole see kogu aeg nõnda; ja demonid ei saa sellest toidust ei ajas ega ajatuses.”¹⁸⁹

See viimane peatükk on seletuseks ka Euagriose väljendile „hoiakute sarnasus“, mis inimestel on kehatutega: nimelt nii inimesed kui ka inglid on võimelised saama „toidust“ oleva kontemplerimisest.

Veel ühendumisest pühade vägedega – vrd KG 2:48: “Intellekt, kui see läheb otsejoones omaenda teed, kohtub pühade vägedega, aga kui (ta läheb) hinge tööriista mööda, satub ta kokku demonitega.”¹⁹⁰

See on küll pisut kõrvaline, aga olgu täpsustatud, et hinge tööriist (*ὄργανον*) on keha. Seega ratsionaalne või intellektuaalne osa hingest (*νοῦς*) peab olema vaba, et, segamata ihaldavast või vihastavast hinge osast, minna omaenda teed.¹⁹¹

Ja Sinkewicz märgib, et ühendumine pühade vägedega tähendab inimolu transformatsiooni ingellikuks, me oleme nagu inglid nende täiuslikus *apatheias*.¹⁹²

Ühendus kehatutega – siin on erinevad tõlkijad jälle läinud erinevat teed.¹⁹³ On selgusetu, kas on mõeldud kehatute omavahelist ühendust või meie ühendust nendega. Loogilisem (ja enamusele tõlkijatele meelepärasem) on, et „meie ühendus kehatutega“, mitte „kehatute ühendus omavahel“, nagu näib arvavat Bamberger.

¹⁸⁷ Just as it is not matters that nourish mortal bodies but their power, so it is not the objects that have the soul grow but their contemplation (theoria).

¹⁸⁸ The contemplation of this sense-perceptible world is given as nourishment not only to human beings but also to other rational natures.

¹⁸⁹ Peculiar to angels is to always be nourished with the contemplation of beings; to human beings is to not always (be nourished with it); and to demons is (to be nourished with it) neither in time nor without time.

¹⁹⁰ The intellect, if it goes straight along its own path, meets the holy powers, whereas if (it goes along the path) of the instrument of the soul, it will run into demons.

¹⁹¹ Ramelli 119-120.

¹⁹² Sinkewicz 256-257.

¹⁹³ Bamberger: „union between incorporeal beings“.

Sinkewicz: „union with the incorporeals“.

Dysinger: “our union with incorporeal beings”.

Guillaumont: „l’union avec les incorporels“.

Sidorov: „соединение нетелесных существ“.

Περὶ καταστάσεως ἐγγιζούσης τῇ ἀπαθείᾳ
Apatheiale lähenevast seisundist (ptk 57-62)

3.6. (57)

Δύο τῆς ψυχῆς εἰρηνικαὶ καταστάσεις εἰσὶ, μία μὲν ἡ ἀπὸ τῶν φυσικῶν σπερμάτων ἀναδιδομένη, ἑτέρα δὲ ἡ ἐξ ὑποχωρήσεως τῶν δαιμόνων ἐπιγινομένη· καὶ τῇ μὲν προτέρᾳ ἀκολουθεῖ ταπεινοφροσύνη μετὰ κατανύξεως, καὶ δάκρυον καὶ πόθος πρὸς τὸ θεῖον ἄπειρος, καὶ σπουδὴ περὶ τὸ ἔργον ἀμέτρητος· τῇ δὲ δευτέρᾳ κενοδοξία μετὰ ὑπερηφανίας ἐν ἀναιρέσει τῶν λοιπῶν δαιμόνων τὸν μοναχὸν ὑποσύρουσα. Ὁ τοίνυν τηρῶν τὰ ὅρια τῆς προτέρας καταστάσεως, τὰς ἐπιδρομὰς τῶν δαιμόνων ὀξύτερον ἐπιγνώσεται.

Kaks on hinge rahulikku seisundit: üks neist loomulikust seemnest antav, teine aga deemonite taandumisest sündiv. Esimesele järgnevad alandlikkus ühes südamepiinaga ja pisarad ja piiritu igatsus jumaliku järele, ja mõõtmatu innukus asuda tegutsema. Aga teisele järgnevad tühihiilgus koos kõrkusega, mis viivad kaasa munga, kui teised deemonid taanduvad. Seetõttu see, kes kaitseb esimese seisundi piire / eelmist seisundit, mõistab/märkab kiiremalt/selgemini/teravamalt deemonite rünnakuid.

Hinge rahulik seisund on seesama mis *apatheia*,¹⁹⁴ kusjuures *apatheia* on hinge rahulikku seisundit defineeriv omadus.¹⁹⁵

Seisund – *κατάστασις*– on Euagriosel tähtis tehniline termin, viidates teatavale kindlaksmääratud täiuslikkuse astmele ja rahule, mis ulatub kaugemale ärkvel- või teadvuselolekust.¹⁹⁶

Loomulikud seemned on voorused,¹⁹⁷ vrd ka KG 1:39: “Kui me alguses tulime olemisse, olid vooruste seemned meis loomuldasa olemas, aga kurjuseseemneid ei olnud.”¹⁹⁸

Analoogiline mõte ka Athanasiusel: “Nõnda vajab voorus ainult meie tahtmist, kuna see on meie sees ja tekib meist endist.

¹⁹⁴ Guillaumont 634.

¹⁹⁵ Sinkewicz 257.

¹⁹⁶ Bamberger 32.

¹⁹⁷ Sinkewicz 257; Guillaumont 635.

¹⁹⁸ When, in the beginning, we came to existence, seeds of virtue were connaturally present in us, but not of evil.

Sest voorus tekib, kui hinge mõistuslik osa on loomupärasel seisundis. Loomupärane on see aga siis, kui püsib nii nagu ta on sündinud; sündinud aga on see ilusa ning sirgena.”¹⁹⁹

Südamepiin – *κατάνυξις* – LSJ annab vasteks ka *contrition/patukahetsus*; Sinkewicz on selle tõlkinud *compunction*’iks – südametunnistuse piin, kahetsus, või ka kompunktsioon. Benedicta Ward on selgitanud termini kasutust oma *Apophthegmata*-tõlkes järgnevalt: “see viitab sisemisele kurbusele patu pärast, mis viib meeleparandusele.”²⁰⁰ Seega, tegemist on positiivse, mitte negatiivse seisundiga. Olgu illustratsiooniks järgmine *apophthegma*: “Poimen ütles ka: „Lein on kahetoimne: see loob head ja hoiab ära halva“.”²⁰¹

Igatsus jumaliku järele – traktaadis “Palvest” ptk 118 laiendab Euagrios siinset mõtet nõnda: „Õnnis on mõistus, mis segamatult palvetades omandab aina suureneva igatsuse Jumala järgi;”²⁰² kusjuures segamatult palvetama on võimeline ainult mõistus, millel on *apatheia*, see tähendab, siin on kokku võetud kogu *Praktikose* eesmärk: harjutamise läbi puhastada hing piisavalt, et omandada *apatheia* ning olla võimeline tõeliselt palvetama.

See, kes kaitseb esimese seisundi piire, märkab kiiresti demonite rünnakuid – vrd *Praktikos* 83 lõpp: “Kes on *apatheia* saavutanud, tunneb kergesti ära vaenlase sõdurite riukad.”

Peatükis esitatud mõte on iseenesest küllalt selge: kui voorusi rakendades võidab munk demonid, siis on demonid lüüa saanud ega julge mõnda aega enam läheneda. Kui aga nad vabatahtlikult taanduvad, teevad nad seda munga tüssamiseks, et viimane oma petlikku võitu naudiks ning seetõttu uhkeks läheks. Seejärel ründavad nad ettevalmistamatult võltsloorbereil puhkavat munku uuesti.

¹⁹⁹ 20: 5-6: Bossenko 2020.

²⁰⁰ „Compunction“ refers to an inner sense of sorrow for sin that leads to repentance. The Desert Fathers 2003: xxxii.

²⁰¹ „Poemen said also: „Grief is twofold: it creates good and it keeps away evil.“ Ibid. 14.

²⁰² Μακάριός ἐστιν νοῦς, ὃς ἀπερισπάστως προσεῦχόμενος πλείονα πόθον πρὸς θεὸν ἀεὶ προσλαμβάνει. (http://www.ldysinger.com/Evagrios/03_Prayer/00a_start.htm)

3.7. (58)

Ὁ τῆς κενοδοξίας δαίμων ἀντίκειται τῷ δαίμονι τῆς πορνείας, καὶ τούτους ἅμα προσβαλεῖν ψυχῇ τῶν οὐκ ἐνδεχομένων ἐστίν· εἴπερ ὁ μὲν τιμὰς ἐπαγγέλλεται, ὁ δὲ ἀτιμίας πρόξενος γίνεται· ὁπότερος τοίνυν τούτων ἐὰν προσεγγίσας πιέξῃ σε, τοὺς τοῦ ἀντικειμένου δαίμονος πλάττε δῆθεν ἐν σεαυτῷ λογισμούς· κἂν δυνηθῇς τὸ δὴ λεγόμενον ἥλω τὸν ἥλον ἐκκρούειν, γίνωσκε σεαυτὸν πλησίον ὄντα τῶν ὄρων τῆς ἀπαθείας· ἴσχυσε γάρ σου ὁ νοῦς λογισμοῖς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς ἀφανίσαι δαιμόνων. Τὸ δὲ διὰ ταπεινοφροσύνης ἀπόσασθαι τὸν τῆς κενοδοξίας λογισμὸν, ἢ διὰ σωφροσύνης τὸν τῆς πορνείας, βαθυτάτης ἂν εἴη τεκμήριον ἀπαθείας. Καὶ τοῦτο ἐπὶ πάντων τῶν ἀντικειμένων ἀλλήλοις δαιμόνων πράττειν πειράθητι· ἅμα γὰρ καὶ γνώσῃ ποῖω πάθει μᾶλλον πεποίωσαι. Πλὴν ὅση δύναμις αἶτει παρὰ Θεοῦ τῷ δευτέρῳ τρόπῳ τοὺς πολεμίους ἀμύνασθαι.

Tühihiilguse demon seisab vastu hooruse demonile, ja ühel ajal on neil võimatu hinge rünnata, kuna esimene lubab au, teine aga on häbi kaitsja. Kumb iganes nüüd sind lähenedes rõhub, siis temale vastalisest demonist vormi kindlasti eneses mõtted. Kui, nagu öeldakse, peaksid olema võimeline naela naelaga välja lööma, tea end olevat lähedal *apatheia* lävele, sest su mõistus suudab kaotada demonite mõtted inimlike mõtetega. Aga alandlikkuse abil tõugata ära tühihiilguse mõte, või siis mõõdukuse abil hooruse mõte, on tõendus sügavaimast *apatheia*st. Püüa seda rakendada kõigi üksteisega vastuolus olevate demonite puhul, sest samal ajal saad sa teada, missugune kirk kõige rohkem sind mõjutab. Siiski taotle kõigest väest Jumalalt, et suudaksid teisel viisil vastaseid tõrjuda.

Tühihiilguse demon vs hooruse demon – need on üksteisele vastalised selles mõttes, et tühihiilguse demon sunnib munka tundma uhkust oma vooruste ja praktiseeritava range asketismi üle, ning püüab munka viia askeetlike liialdusteni. Hoorus, nagu ka õgardlus, on seotud naudinguga, mõnususega, ning neile järele andes tunneb munk häbi, ning see võib ta tõugata meeleheitesse. Häbi all ei mõtle autor siin eelmise peatüki *κατάνυξις*’t, mis on realistlik vaade oma seisundile, vaid meeleheitele ajavat piinlikkus- ja lootusetustunnet, midagi “ah, ma ei saa sellega iialgi hakkama”-vaimus.

Vrd ka *Praktikos* 8: “Ja hinge määrides ta (so hoorusedeemon) sunnib enese ees kummardama.”²⁰³

Häbi – vt ptk 1.1., lugu Euagriosest ja üliku naisest.

Ühel ajal on neil võimatu hinge rünnata – oma traktaadis “Mõtetest”, ptk 24, väidab Euagrios, et deemonitel pole võimalik ühel ajal inimest rünnata sellepärast, et inimese mõistus pole oma loomu poolest võimeline korraga kahest või enamast asjast meelekujutlusi looma. Samuti väidab ta, et see, mis paistab inimesele kui meelekujutluste kaleidoskoopiline virvarr, on petlik – tegelikult järgnevad kujutluspildid üksteisele, olgugi kiiresti.²⁰⁴

Naela naelaga välja lööma – kõnekäänd, esineb ka Palladiosel: “...nii läks ta (Heron) eriülesandega – nii ta seda nimetas – Aleksandriasse, ja lõi naelaga naela välja”.²⁰⁵ Siin on jutt rahutust mungast, kes läks oma rahutuse vaigistamiseks veel rahutumasse kohta – suurlinna. Seal ta hooras, jõi ja sõi nagu jaksas, seejärel haigestus raskesti, kaotas mõningad ihuliikmed ning lõpuks naases kõrbe ning pääses “vastu oma tahtmist”. Mõte paistab olevat nii Palladiosel kui Euagriosel, et mingi häda ravib teine samalaadne, ühest tõvest paraned teise haigestumise abil.²⁰⁶

Sama kõnekäändu esineb veel Aristotelesel, Cicerol jt.²⁰⁷

Deemonid, kes seisavad üksteisele vastu – vrd *Praktikos* 45: “Nurjatud deemonid kutsuvad appi neist veel nurjatumad deemonid, ja ainult hinge hukutamise suhtes on nad ühel meelel, kuigi nad oma olemise/loomu/*diathese* poolest üksteise vastu tegutsevad.”²⁰⁸

...aga tasasuse abil tõugata ära tühihiilguse mõte... – Siin on selgelt esile toodud *apatheia* erinevad astmed – madalamal tasemel mängitakse mõtted üksteise vastu välja, kõrgemal aga ületatakse need voorustega.

²⁰³ Καὶ τὴν ψυχὴν μιαίνων περὶ ἐκείνας κατακάμπτει τὰς ἐργασίας.

²⁰⁴ Sinkewicz 169-170.

²⁰⁵ “So he went off to Alexandria by special dispensation, so he called it, and drove out a nail with a nail” (Palladius 87).

²⁰⁶ Palladius 85 – märkus 239.

²⁰⁷ Guillaumont 638.

²⁰⁸ Οἱ πονηροὶ δαίμονες τοὺς πονηροτέρους αὐτῶν δαίμονας εἰς βοήθειαν ἐπισπῶνται· καὶ κατὰ τὰς διαθέσεις ἀλλήλοις ἐναντιούμενοι, συμφωνοῦσιν ἐπ’ ἀπωλείᾳ μόνον ψυχῆς.

3.8. (59)

Ὅσῳ προκόπτει ψυχῇ, τοσούτῳ μείζονες αὐτὴν ἀνταγωνιστὰι διαδέχονται· τοὺς γὰρ αὐτοὺς ἀεὶ δαίμονας αὐτῇ παραμένειν οὐ πείθεται· καὶ τοῦτο ἴσασι μάλιστα οἱ ὀξύτερον τοῖς πειρασμοῖς ἐπιβάλλοντες, καὶ τὴν προσοῦσαν αὐτοῖς ἀπάθειαν ἐκμοχλευομένην ὑπὸ τῶν διαδεξαμένων ὁρῶντες.

Mida enam hing edeneb, seda võimsamaks muutuvad selle vastased. Ma ei usu, et tema juures püsivad (alati) needsamad demonid. Seda teavad ennekõike need, kes teravamal moel kiusatuste küüsis on, ja nad näevad saavutatud *apatheiat* kangutatavat üksteisele järgnevate demonite poolt. (lõhkumist ja lammutamist, mida nende saavutatud *apatheia* kallal toimetavad üksteisele järgnevad demonid)

Mida enam hing edeneb – hinge edenemist *apatheias* mõõdab hinge ründavate demonite kvaliteet (so mitte enam “labased ja juhmid, nõ kantpeadeemonid”, vaid peeneid lõkse seadvad demonid) ja rünnakute jõud. Need, kes on sisenenud gnostilisse ellu, peavad vastamisi seisma (*faire face à*) kiusatustega, millest neil eelnevalt teadmisi ei ole.²⁰⁹

Vrd ka *Antirrhetikos* IV, 3: “Hinge vastu, kes ei mõista, et kiusatused paljunevad kiiresti, kui see on hakanud uurima vaimulikult Jumala sõna ja on usinaks muutunud Jumala käskude vastu: Siis Mooses pöördus jälle Issanda poole ning ütles: „Issand, mispärast sa oled sellele rahvale kurja teinud? Milleks sa siis mind oled läkitanud? Alates sellest, kui ma tulin vaarao juurde sinu nimel rääkima, on ta sellele rahvale kurja teinud ja sina ei ole oma rahvast tõesti mitte päästnud!” (Ex 5: 22-23)”.²¹⁰

Ma ei usu – Hermase karjasekirjas leidub õpetus, mille järgi igale inimesele on määratud kindel demon teda kiusama.²¹¹ Kuigi Origenes jt teoloogid hakkasid sellest õpetusest kinni, ei saanud see kunagi päriselt traditsiooni osaks²¹².

²⁰⁹ Guillaumont 639.

²¹⁰ Against the soul that does not realize that temptations quickly multiply when it has started to investigate spiritually the living words of God and it has become diligent about God's commandments... (Talking Back 2009: 99-100)

²¹¹ Le Pasteur 1986: 172.

²¹² Bamberger 33.

Seda teavad ennekõike need – tõlked lähevad siinkohal lahku,²¹³ jääb selgusetuks, mis on teravam: kas kiusatus või selle märkamine.

Apatheiat kangutatavat – LSJ annab verbi *ἐκμοχλεύω*²¹⁴ vasteks “kangiga lahti kangutama” – see on võrdpilt väravast, millest sisse murdmiseks/lahti kangutamiseks vaenlased vahendit/viisi otsivad – tegemist on militaarse metafooriga, mida Euagrios sageli kasutab.²¹⁵

Üksteisele järgnevad deemonid – vrd Mõtetest 34: “Kui teatava kindla kirega seotud mõtted muutuvad pika aja jooksul harvadeks, ja korraga toimub selle kire äkiline keemaminek ja liikumine, ilma et me oleks andnud oma hooletuse tõttu selleks mingit ettekäänet, siis teame, et esimesest veel kohutavam deemon on ta koha üle võtnud, ja valitsedes paiga üle, kust eelmine deemon pages, täitnud selle omaenda nurjatusega”.²¹⁶

3.9. (60)

Ἡ μὲν τελεία τῇ ψυχῇ ἀπάθεια μετὰ τὴν νίκην τὴν κατὰ πάντων τῶν ἀντικειμένων τῇ πρακτικῇ δαιμόνων ἐγγίνεται· ἡ δὲ ἀτελής ἀπάθεια ὥς πρὸς τὴν δύναμιν τέως τοῦ παλαίοντος αὐτῇ λέγεται δαίμονος.

Täiuslik *apatheia* tekib hinges pärast võitu kõigi praktilise elu vastu seisvate deemonite üle. Ebatäiuslik *apatheia*, nagu öeldakse, on mõeldud vahepeal hingega võitleva deemoni vastu.

²¹³ Bamberger: ...those who fall into more severe temptations.

Sinkewicz: ...who perceive the temptations with greater precision.

Sidorov: ...которые своим духовным оком быстро постигают случающиеся искушения... (kes oma hinge silmadega kiiresti tabavad juhtumuslikud (?) kiusatused).

Guillaumont: ...que personne ceux qui perçoivent les tentations d'une manière plus pénétrante... (need, kes tajuvad kiusatusi teravamal moel, teravamalt).

²¹⁴ Vt ka:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=%E1%BC%90%CE%BA%CE%BC%CE%BF%CF%87%CE%B%CE%AD%CF%85%CF%89&la=greek#lexicon> (29.06.2021).

²¹⁵ Guillaumont 640-641.

²¹⁶ „When thoughts associated with a particular passion become rare over a long period and there is a sudden boiling up and movement of this passion without our having given any pretext for it out of our negligence, then we know that a demon more formidable than the first has succeeded him and, watching over the place of the one who had fled, has filled it with his own wickedness.“ (Sinkewicz 177)

Kõik praktilise elu vastu seisvad demonid – demonid, kes ründavad ihaldavat ja vihastavat osa hingest (so *epithymetikon*i ja *thymost*); Euagrios eristab praktilise elu vastu seisvaid deemoneid neist, kes seisavad kontemplatiivse elu vastu.²¹⁷

Täiuslik ja ebatäiuslik *apatheia* - *apatheia* (eba)täiust hinnatakse demonite jõu ja võitluse ägeduse järgi; täiuslik *apatheia* ei tunne järke, ja eeldab, et ühelgi demonil ei ole nüüdsest tema vastu jõudu.²¹⁸ Vt ka ptk 2.3.

Vrd ka “Mõtetest” 15: “Millal iganes erak saavutab mingi väikese hulga *apatheiat*, hangib ta endale tühihiilguse ratsu ja ruttab linnadesse, saades täis ohjeldamatut kiitust vastavalt oma mainele.”²¹⁹

3.10. (61)

Οὐκ ἂν προέλθοι ὁ νοῦς, οὐδὲ ἀποδημήσει τὴν καλὴν ἐκείνην ἀποδημίαν, καὶ ἐν τῇ χώρᾳ γένοιτο τῶν ἁσωμάτων, μὴ τὰ ἔνδον διορθωσάμενος· ἡ γὰρ ταραχὴ τῶν οἰκείων ἐπιστρέφειν αὐτὸν εἴωθε πρὸς τὰ ἀφ’ ὧν ἐξελήλυθεν.

Ei edene mõistus ega rända seda head teed välja võõrsile, ega asuta end kehatute valda, kui ta enese sisemust ei sea korda. Sest kodused tülid sunnivad ta pöörduma tagasi selle juurde, mille ta maha jättis.

Head teed võõrsile rändama - vrd kiri Eulogiosele, 24: “See, kes praktilise elu (abil) välja rändab ja gnostilisse ellu sisse rändab...”²²⁰

Sinkewicz kommenteerib: “Meel ei saa edeneda ega saavutada kontemplatsiooni kehatutest, olemata seadnud korda oma sisemuse, sest kodused probleemid harilikult viivad ta tagasi sinna, kust ta tuli.

²¹⁷ Sinkewicz 257 märkus 69; Guillaumont 641.

²¹⁸ Guillaumont 641.

²¹⁹ Whenever the anchorite’s mind attains some small degree of impassibility, it then acquires the horse of vainglory and immediately rushes off to the cities, getting its fill of the lavish praise accorded to its repute. (Sinkewicz 163)

²²⁰ Ὁ ἐκ πρακτικῆς ἐκδημίας, καὶ γνωστικῆς ἐνδημίας (https://evagriusponticus.net/cpg2447/cpg2447_grc.1858.pg_ref-logical.html)- nt Sinkewiczil tõlgitud järgmiselt: ...the person experienced in the emigration of the practical life and the homecoming of the gnostic life (Sinkewicz 50).

Aga saavutanult *apatheia* ta püsib kontemplatsioonis ega ole puudutatud kodustest asjadest, sest meele vihastav osa on rõivastatud leebusesse ja ihaldav osa kasinusse ja paastumisse.”²²¹

Vrd Palvest 47²²²: Deemon on väga kade palvetavale inimesele ja pruugib iga nõksu ta eesmärgilt kõrvalekallutamiseks. Nõnda ei lakka ta liikvele lükkamast meelekujutlusi asjust mälu abil ja kangutamast valla kõiki kirgi liha läbi, nõnda et ta saaks takistada ta parimat kurssi ja ta väljarändu Jumala poole.²²³

Vrd ka 2Kr 5:8: *θαρροῦμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν κύριον* - tuleb tunnistada, et eestikeelses Piiblis ei tule sarnasus nii hästi välja: “ent me oleme kindlad ning meile meeldib pigem ära olla ihust ja viibida Issanda juures.”

Asumine kehatute sfääri – see on vaimne kontemplatsioon (*contemplation spirituelle*).²²⁴

Vrd KG 1.85: Meel hulgub, kui on kirgedest mõjutatud, ning muutub talitsematuks, kui mõistab oma ihalduste olemust. Teisest küljest see hoidub eksiteele minemast, kui on muutunud liigutamatuks ja saanud kokku kehatute reaalsustega, nendega, mis rahuldavad kõiki ta vaimulikke ihasid.²²⁵

Ramelli kommenteerib seda nõnda: “Mõistuse loomulikud objektid on hoomatavad ja kehatud reaalsused, kui mõistus on sihitud kuhugi mujale, see hälbib ning võib sattuda kirgede küüsi. Kired ei mõjuta mitte üksi hinge ihaldavat osa ... vaid ka mõistust, *nousi*, hinge kõrgeimat osa. Seepärast on tähtis, et see saavutaks *apatheia*. See ei tähenda, et *nousil* poleks selleks ajaks enam ihasid, vaid pigem, et alles on üksnes vaimsed ihad, mis Euagriose klassifikatsiooni järgi on head.”²²⁶

²²¹ The mind could not advance nor attain the contemplation of the incorporeals, without having set right what is within, for domestic trouble usually turns it back to where it has come from. But when it has acquired impassibility, it tarries in contemplation and is unconcerned with those in the household, for its irascible part is clothed in gentleness and humility and its concupiscible part in chastity and abstinence. (Sinkewicz 257)

²²² Sinkewiczi numeratsioonis 46 (Sinkewicz 197).

²²³ Λίαν βασκαίνει ὁ δαίμων ἀνθρώπῳ προσευχομένῳ καὶ πάσῃ χρᾶται μηχανῇ λυμήνασθαι τὸν τοῦτου σκοπόν. Οὐ παύεται οὖν τὰ νοήματα κινῶν τῶν πραγμάτων διὰ τῆς μνήμης καὶ ὅλα τὰ πάθη ἀναμοχλεύων διὰ τῆς σαρκός, ἵνα ἐμποδίσαι δυνήθῃ τῷ ἀρίστῳ αὐτοῦ δρόμῳ καὶ τῇ πρὸς Θεὸν ἐκδημίᾳ.
(http://www.ldysinger.com/Evagrius/03_Prayer/00a_start.htm)

²²⁴ Guillaumont 642.

²²⁵ The intellect wanders when it is affected by passions, and it becomes unrestrainable when it realizes the constitutive matters of its desires. On the other hand, it refrains from going astray once it has become impassive and has got together with those realities that are incorporeal, those that satisfy all its spiritual desires. (KG 77)

²²⁶ The natural objects of the intellect are the intelligible and incorporeal realities; if it is directed to different objects, it deviates and is liable to passions. Passions affect not simply the concupiscible part of the soul ... but the intellect, or *nous*, the highest faculty of the soul. Hence the importance of its attaining impassibility. This does not mean that at this point the *nous* has no desires left, but rather it has only spiritual desires, which are classified by Evagrius as good. (Ramelli 77)

Korda seadma – διορθώω – stoitsistlik väljend.²²⁷

Tagasi pöörduma – peatükk kirjeldab seisundit, mis asub “*apatheia* piiridel”. Munk on saavutanud *apatheia*, kuid tagasilangemine on veel võimalik, sest sel tasemel võib ta veel tunda häiritust koduste asjade pärast, see tähendab otsesõnu hinge vihastava ja ihaldava osa häiritust.²²⁸

Kodused tülid – tähendab otseselt hinge tundelise osa, so vihastava ja ihaldava osa häiritust.²²⁹

3.11. (62)

Τὸν νοῦν καὶ αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ κακίαι τυφλὸν ἀπεργάζονται· αἱ μὲν, ἵνα μὴ βλέπῃ τὰς κακίας· αἱ δέ, ἵνα μὴ πάλιν ἴδῃ τὰς ἀρετάς.

Nii voorused kui pahed teevad mõistuse täiesti pimedaks: esimesed selleks, et ta ei vaataks pahesid; teised aga selleks, et ta jälle voorusi ei silmaks.

Vrd Palvest 120: Önnistatud on mõistus, mis palve ajaks on saavutanud täiusliku lahtiütlemise meeltest (*ἀναισθησία*).²³⁰

Vrd ka KG 5.27: “Vihastav osa (higest), kui see on ärritatud, pimestab vaatajat; ihaldav osa (mõistusest), kui see on loomalikult liigutatud, peidab nähtavad asjad.”²³¹

Ramelli kommenteerib: Vihastava ja ihaldava hingeosa liikumisi pidas loomalikeks Nyssa Gregorios, tema eeskuju järgib ka Euagrios. Tähelepanuväärne on, kuidas Euagrios teeb vahet nende mõjul hingele: vihastava osa tegevus mõjutab vaatajat, aga ihaldava osa tegevus asju, mida ta vaatab.²³²

²²⁷ Guillaumont 642.

²²⁸ Guillaumont 643.

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Μακάριός ἐστι νοῦς ὁ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς τελείαν ἀναισθησίαν κτησάμενος.

(http://www.ldysinger.com/Evagrios/03_Prayer/00a_start.htm) Nt Sinkewiczi tõlge: Blessed is the mind which during the time of prayer has acquired perfect detachment from the senses. (Sinkewicz 206)

²³¹ „The irascible faculty, when it is troubled, blinds the seer; the concupiscible/appetitive faculty, when bestially moved, hides the visible objects.“ (KG 269)

²³² Ramelli 269.

Samuti KG 1.66: “Öeldakse, et voorused on meie ees, seal pool, kus meie meeled on, aga pahed on meie taga, seal, kus meil pole meeli. Sest meid on kästud „hooramise eest põgeneda“ ja „ajada taga külalislahkust“.”²³³

Ramelli lisab, et peatükk on kommentaariks järgnevale: “Põgenege hooruse eest! „Mistahes patt, mida inimene iganes teeks, on väljaspool tema ihu!“ – “jah, aga kes hoorab, see patustab ju iseenese ihu vastu.”²³⁴ ja “Abistage pühasid nende puuduses, taotlege olla külalislahked.”²³⁵

Idee, et me näeme teiste pahesid, aga enda omasid mitte, pärineb Phaedruse kuulsast võrdpildist kahest kotist, millest ühes on teiste inimeste ja ja teises meie enda pahed – see teine on meie taga.²³⁶ Euagriose taotlus aga ei olnud tõenäoliselt kommenteerida seda võrdpilti, vaid toonitada, et kuna pahed on meie taga, voorused aga ees (so ees on need asjad, mida on hea taotleda, taga aga need, millest lahti öelda), siis Jumal lõi inimese loomuldasa vooruste tarvis.²³⁷

Περὶ τῶν τῆς ἀπαθείας συμβόλων

Apatheia märkidest

3.12. (63)

Ὅταν ὁ νοῦς ἀπερισπάστως ἄρξῃται ποιεῖσθαι τὰς προσευχάς, τότε περὶ τὸ θυμικὸν μέρος τῆς ψυχῆς νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ὁ πᾶς συνίσταται πόλεμος.

Kui mõistus hakkab tegema segamatult palveid, puhkeb ümber hinge vihastava osa nii öösel kui päeval kestev täielik lahing.

Segamatu palve - see on intellekti kõrgeim rakendus;²³⁸ samuti: See palve, milles munk ennast enam ei lase segada ei mõtetest ega mälestustest asjadest, on *apatheia* märk²³⁹.

²³³ „Virtues are said to be before us, on the side on which we have senses, but vices behind us, on the side on which we have no senses. For we are commanded to „flee fornication“ and are commanded to „pursue hospitality“.” (KG 65)

²³⁴ 1 Kr 6:18.

²³⁵ Rm 12:13.

²³⁶ <http://www.mythfolklore.net/aesopica/phaedrus/410.htm>.

²³⁷ Ramelli 65-66.

²³⁸ Sinkewicz 257; Bamberger 60.

²³⁹ Guillaumont 647.

Tegema palveid - Ek tavapärasem oleks *palvetama*, aga autori meelest annab väljend *palvet tegema* paremini edasi idakristlikku suhtumist palvesse kui teosse, (raskesse) vaevanägemisse, kus puuduvad sentimentaalsus ja ülevoolavad tunded.²⁴⁰ Lisaks vastab see paremini originaali väljendile *ποιεῖσθαι τὰς προσευχάς*, ning ka enamik käsitletud tõlkijaid on eelistanud seda.²⁴¹

Hinge vihavastav osa - on gnostiku/kontempleerija põhimine kiusatus, st selle, kes, olles saavutanud *apatheia*, naudib vaimulikku kontemplatsiooni.²⁴² Aga see, kes juba suudab segamatult palvetada, olgu kasvõi lühikest aega, on põhimõtteliselt gnostik. Vt ka ptk 2.

3.13. (64)

Ἀπαθείας τεκμήριον, νοῦς ἀρξάμενος τὸ οἰκεῖον φέγγος ὁρᾷν, καὶ πρὸς τὰ καθ' ὕπνον φάσματα διαμένων ἡσυχος, καὶ λεῖος βλέπων τὰ πράγματα.

***Apatheia* kindlaks tunnuseks / tõendiks on, et mõistus hakkab nägema omaenda valguskuma, jäädes rahulikuks unenäokujutluste suhtes ja tasaseks asju vaadates.**

Vrd: *Skemmata* 2: “Kui keegi tahaks näha oma mõistuse seisundit, loobugu ta kõigist mõtisklustest/mõistmistest (*noema*), ja siis näeb ta end justnagu safiiri või taeva(st) värvi:²⁴³ seda pole võimalik teha ilma *apatheia*ta, sest vaja on Jumalat, kes hingab temasse koostekkinud (*syngenes*) valgust.”²⁴⁴

Valguskuma - Pilk/vaade, mis intellektil oma valgusele on palve hetkel, on Euagriose müstika tuumne/keskne teema; siin esitatud visioon on “*apatheia* tõendiks”.²⁴⁵

Unenäokujutlused - neist on pikemalt juttu *Praktikose* 54. peatükis:

²⁴⁰ Ōigeusu palveraamat 9.

²⁴¹ Make prayer (Bamberger 33), practice prayer (Sinkewicz 109), commence a priere (Guillaumont 647), seevastu aga молится (Sidorov). Aga seejuures on siis tähelepanuväärne, et ilmselt idakristlusega kõige lähemalt seotud vene tõlkija seda nüanssi oma tõlkesse ei pane (Näripä 06.2021).

²⁴² Guillaumont 647.

²⁴³ Ex 24: 10.

²⁴⁴ Εἴ τις βούλοιο ἰδεῖν τὴν τοῦ νοῦ κατάστασιν, στερησάτω ἑαυτὸν πάντων τῶν νοημάτων, καὶ τότε ὄψεται ἑαυτὸν σαφείῳ ἢ οὐρανίῳ χρώματι παρεμφερῇ·

τοῦτο δὲ ποιῆσαι ἄνευ ἀπαθείας, τῶν ἀσυνάτων ἐστὶ· Θεοῦ γὰρ χρεία συννεργοῦντος τοῦ ἀναπνέοντος αὐτῷ τὸ συγγενὲς φῶς· (http://www.ldysinger.com/Evagrius/05_Skemm/00a_start.htm).

²⁴⁵ Guillaumont 648.

Kui demonid ründavad unenägudes ihalevat osa hingest, näitavad nad meile kokkusaamisi sõpradega, pidusööke sugulastega, naisi tantsimas ja muud selletaolist, ja meie jookseme nende poole. Kuivõrd see (kõik) põhjustab naudingut, sedavõrd me haigestume ja meie kirg tugevneb. Aga kui nad jälle meie vihostavat osa hingest segadusse ajavad, ajavad nad meid käima ohtlikke teid, juhtides kokku relvastatud meestega, mürgiste ja lihasööjate elajatega, nii et me neid teid nähes kohkume ja põgeneme, jälitatutena meestest ja elajatest, peaksime hoolt kandma vihostava osa eest, ja kutsudes Kristust oma õistes valvetes, rakendagem ka eelnevalt jutuks olnud ravimeid.²⁴⁶

Vrd ka: Mõtetest 29:

Unenäod kui hinge seisukorra diagnoosimise vahendid.

Kui keegi erakutest peaks mitte olema häiritud kas hirmsatest või kiimalistest unenäofantaasiatest magamise ajal, vaid pigem kasutaks oma viha kujuteldavate naiste vastu, kes teda kiusavad, neid lüües, ja omakorda, naiste kehasid katsudes nende ravimise eesmärgil, sest demonid näitavad ka seda – kui ta siis ei koge soojust, vaid ennemini juhendaks mõnd neist kasinuse asjus, tõesti õnnis on selline mees oma *apatheia* ulatuse poolest!²⁴⁷

Asju vaadates - vrd KG 5.64: “Just nagu peeglit ei määri kujutised, mida seal nähakse, nõnda jääb ka *apatheias* hing puutumatuks selle ilma asju vaadates.”²⁴⁸

²⁴⁶ “Όταν ἐν ταῖς καθ’ ὕπνον φαντασίαις τῷ ἐπιθυμητικῷ μέρει πολεμοῦντες οἱ δαίμονες αὐτοὶ μὲν δεικνύουσιν, ἡμεῖς δὲ προστρέχωμεν, συντυχίας γνωρίμων καὶ συμπόσια συγγενῶν καὶ χοροὺς γυναικῶν καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ἡδονῶν ἀποτελεστικά, ἐν τούτῳ τῷ μέρει νοσοῦμεν καὶ τὸ πάθος ἰσχύει.

“Όταν δὲ πάλιν τὸ θυμικὸν ἐκταράσσωσιν, ὁδοὺς κρημνῶδεις ὁδεύειν καταναγκάζοντες, καὶ ἐνόπλους ἄνδρας ἐπάγοντες καὶ ἰοβόλα καὶ σαρκοβόρα θηρία, ἡμεῖς δὲ πρὸς μὲν τὰς ὁδοὺς ἐκδειματούμεθα, ὑπὸ δὲ τῶν θηρίων καὶ τῶν ἀνδρῶν διωκόμενοι φεύγωμεν, τοῦ θυμικοῦ μέρους ποιησώμεθα πρόνοιαν, καὶ τὸν Χριστὸν ἐν ἀγρυπνίαις ἐπικαλούμενοι, τοῖς προειρημένοις φαρμάκοις χρησώμεθα.

²⁴⁷ Dreams as a means of diagnosing the state of the soul.

If one of the anchorites should not be troubled during sleep fantasies by terrifying or lustful visions, but rather should exercise his anger against the imaginary women who tempt him in his dreams and should strike them, and in turn, while touching women’s bodies for the sake of treating them – for the demons show this as well – if he should experience no warmth but rather should counsel some of them concerning chastity, truly blessed is this man for such a degree of impassibility! (Sinkewicz 174)

²⁴⁸ Just as a mirror, which is not stained by the images that are seen in it, so is the impassible soul (unsullied) by things on earth. (KG 303)

3.14. (65)

Ἐρρωται νοῦς μηδὲν τῶν τοῦ κόσμου τούτου παρὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς φανταζόμενος.

Terve/vägev on mõistus, mis palve ajal ei fantaseeri selle ilma asjadest.

Terve on mõistus... - vrd Praktikos 49: “Aga palve teeb mõistuse väekaks ja puhtaks heitluse jaoks...”²⁴⁹

...palve ajal ei fantaseeri - vrd ptk 3.12. (63). Segamatu palve on *apatheia* tunnus.²⁵⁰

3.15. (66)

Νοῦς σὺν Θεῷ πρακτικὴν κατορθώσας καὶ προσπελάσας τῇ γνώσει ὀλίγον ἢ οὐδ' ὅλως τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς ἐπαισθάνεται, τῆς γνώσεως αὐτὸν ἀρπαζούσης μετάρσιον καὶ χωριζούσης τῶν αἰσθητῶν.

Mõistus, mis Jumala abiga praktikas edu on saavutanud ja teadmisele lähenenud, tajub kas harva või koguni mitte hinge arutut osa, sest teadmine haarab ta kaasa, tõstab üles ning eraldab meeleliselt tajutavast.

...mis ... praktikas edu on saavutanud - st tegelikult saavutanud *apatheia*, seisundi, mis on vajalik teadmisele lähenemiseks.²⁵¹

...teadmine haarab ta kaasa, tõstab üles... - siinkirjeldatud seisund, koosnemas kõrgustesse tõusmises/tõstmises ja kõigutamatuses/tundetuses madala (*inférieur*) maailma suhtes, on Guillaumonti arvates ekstaasiseisund.²⁵² Bamberger jälle väidab, et tegemist pole mitte niivõrd ekstaasiga, vaid pigem mõistuse rajamisega kõrgemasse vaimsesse sfääri enam või vähem püsivalt.²⁵³

²⁴⁹ Ἡ δὲ προσευχὴ τὸν νοῦν ἑρρωμένον καὶ καθαρὸν πρὸς τὴν πάλιν παρασκευάζει

²⁵⁰ Guillaumont 650

²⁵¹ Ibid. 651

²⁵² Ibid.

²⁵³ Bamberger 34.

...tajub kas harva või koguni mitte hinge arutut osa - vrd Mõtetest 29: “Sest hing, mis Jumala abiga on edukas praktilises elus ja vabanenud kehast, püsib teadmise sellistes paikades, kus *apatheia* tiib talle puhkust annab; samuti antakse talle ka selle püha Tuvi tiivad, ning ta lendab kontemplatsioonis läbi kõigi ajastute ning leiab puhkust teadmises kummardamisväärselt Kolmainust.”²⁵⁴

...teadmine haarab ta kaasa - vrd KG 2.6: “Askeetlik hing, mis tänu Jumala armule on võitnud ning eraldunud kehast, leiab enese neist teadmise paikadest, kuhu *apatheia* tiivad ta toovad.”²⁵⁵

Vrd ka KG 3.56: “Vaimne teadmine on mõistuse tiivad; teadja on tiibade(l) mõistus.”²⁵⁶

3.16. (67)

Ἀπάθειαν ἔχει ψυχὴ, οὐχ ἢ μὴ πάσχουσα πρὸς τὰ πράγματα, ἀλλ' ἢ καὶ πρὸς τὰς μνήμες αὐτῶν ἀτάραχος διαμένουσα.

***Apatheia* on hinges, mida mitte (ainult) ei mõjuta asjad (sündmused), vaid mis jääb ka mälestuste suhtes rahulikuks.**

...mitte (ainult) - siin lähevad tõlkijate arvamused jälle lahku. Bambergeril: mitte ainult; ülejäänud: mitte siis.²⁵⁷ Ehk siis selgusetuks jääb, kas hingel, keda ei sega asjad, aga mälestused neist segavad, on *apatheia* mingil kujul või ei.

²⁵⁴ For the soul that with God's help is accomplished in the practical life and is released from the body abides in those regions of knowledge where the wing of impassibility gives it rest; it will then receive also the wings of that holy Dove and will take flight through the contemplation of all the ages and will find rest in the knowledge of the worshipful Trinity. (Sinkewicz 174; märkus 73: Sinkewicz 278)

²⁵⁵ The ascetic soul that, thanks to God's grace, has won and is detached from the body will find itself in those regions of knowledge where the wings of *apatheia* will bring it. (KG 90)

²⁵⁶ Spiritual knowledge is “the wings of the intellect”; the knower is the intellect of the wings. (KG 172)

²⁵⁷ Bamberger: ...is **not simply** the one which is not disturbed by changing events but the one which ... as well (Bamberger 34).

Sinkewicz: ...not by virtue of the fact it experiences no passion with respect to objects, but because it remains... (Sinkewicz 109).

Sidorov: ...обладает не та душа, которая не испытывает никакой страсти по отношению к вещам, но та, которая...

Guillaumont: ...c'est, non pas celle qui n'éprouve aucune passion devant les objets, mais celle... (Guillaumont 653).

3.17. (68)

Ὁ τέλειος οὐκ ἐγκρατεύεται, καὶ ὁ ἀπαθὴς οὐχ ὑπομένει, εἴπερ τοῦ πάσχοντος ἡ ὑπομονή, καὶ τοῦ ὀχλουμένου ἡ ἐγκράτεια.

Täiuslik ei tegele eneseohjamisega ja see, kellel on *apatheia*, pole kannatlik, kuna kannatlikkus kuulub häiritule/kannatajale ja eneseohjamine ohjeldamatule.

Täiusliku inimese kannatlikkus on teispool kannatlikkust, see on ta stabiilne loomulik olek.²⁵⁸ Euagriose paradoksaalne kinnitus/sedastus, et *apatheiat* ei iseloomusta eneseohjamine ja püsivus, selgitub järgnevalt: eneseohjamine ja püsivus asuvad allpool *apatheiat*, nende vahel on tasandierinevus.²⁵⁹

Peatükk puudub süüria versioonis S1, väljajätt pole arvatavasti juhuslik, sest messaliaanide²⁶⁰ järgi täiuslikkus ei ole muud kui väärtuste praktiseerimine.²⁶¹

3.18. (69)

Μέγα μὲν τὸ ἀπερισπάστως προσεύχεσθαι, μείζον δὲ τὸ καὶ ψάλλειν ἀπερισπάστως.

Suur asi on segamatult palvetada, suurem veel aga ka segamatult psalme laulda.

...segamatult palvetada - vrd ptk 3.12. (63).

See ptk jõudis ka kõrbeisade ütluste kogumikku.²⁶² Sinkewicz seob peatüki ka psalmiga 138: 1: “Ma tänan sind kõigest oma südamest, jumalate ees mängin ma sulle.”

LXX-s (137-1) on juttu küll inglite ees laulmisest.²⁶³

Inglite ees laulmine viitab segamatule psalmide laulmisele, kus hinge valitsev osa (logike) kontempleerib ainuüksi asju, millest psalm räägib, või ei kae midagi.²⁶⁴

²⁵⁸ Bamberger 34.

²⁵⁹ Guillaumont 653.

²⁶⁰ 4. s Mesopotaamias tekkinud sekt, nimetati ka euhitideks (kr *euche* - palve). Katoliku entsüklopeedia vastavast artiklist võib küllap välja lugeda, et nimetatud “väärtuste praktiseerimine” seisnes ainult palvetamises (<https://www.newadvent.org/cathen/10212a.htm> - 29.06.2021).

²⁶¹ Guillaumont 654.

²⁶² The sayings of the desert Fathers 1975: 64.

²⁶³ Ἐξομολογήσομαί σοι, κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, ὅτι ἤκουσας τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου, καὶ ἐναντίον ἀγγέλων ψαλῶ σοι.

²⁶⁴ Sinkewicz 258, märkus 74.

Vrd ka Palvest 85: “Psalmide laulmine kuulub mitmetahulise tarkuse²⁶⁵ hulka; palve on prelüüdiks immateriaalsele ja mitte-mitmetahulisele teadmisele.”²⁶⁶

Sinkewicz seletab mitmetahulisust nõnda, et mõistus on psalmide laulmise ajal hõivatud “objektidega”, mida psalmis mainitakse.²⁶⁷

3.19. (70)

Ὁ τὰς ἀρετὰς ἐν ἑαυτῷ καθιδρύσας, καὶ ταύταις ὅλος ἀνακραθείς, οὐκ ἔτι μέμνηται νόμου ἢ ἐντολῶν ἢ κολάσεως, ἀλλὰ ταῦτα λέγει καὶ πράττει ὅποσα ἡ ἀρίστη ἔξις ὑπαγορεύει.

Kes on eneses voorused rajanud ning on nendega üleni segunenud, see ei mäleta seadust ega käske ega karistust, vaid ütleb ja teeb seda, mida see suurepärase seadumus nõuab.

Suurepärase seadumus - See, kes on eneses voorused rajanud, viibib selles suurepärase seadumuses, see tähendab *apatheias*.²⁶⁸ Seadumus on Anne Lille vaste ἔξις²⁶⁹ ele.²⁶⁹ Samahästi võiks tõlkevasteteks olla ka seisund, olukord, tava.²⁷⁰

See peatükk viib lõpule ja täpsustab mõtet, mis on esitatud 68. peatükis.

Vrd ka KG 6.21: “Voorus on ratsionaalse hinge seisund, kus (hing) peaaegu kurjuse poole ei liigu.”²⁷¹

²⁶⁵ Ef 3: 10: ... et Jumala mitmetahuline tarkus nüüd saaks koguduse kaudu teatavaks taevastele “valitsustele” ja “meelevaldadele”.

NTG: ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ θεοῦ.

Πολυποίκιλος - much variegated; manifold (LSJ).

Ποικίλος - many-coloured, spotted, pied, dappled, changeful, diversified, manifold, changeable, unstable (LSJ).

²⁶⁶ Ἡ μὲν ψαλμωδία τῆς ποικίλης σοφίας ἐστίν·

ἡ δὲ προσευχὴ προοίμιόν ἐστι τῆς αὐτοῦ καὶ ἀποκίλου γνώσεως.

(http://www.ldysinger.com/Evagrius/03_Prayer/00a_start.htm).

Sinkewiczi tõlkes:

Psalmody belongs to multiform wisdom ...; prayer is the prelude to immaterial and non-multiform knowledge. (Sinkewicz 202)

²⁶⁷ Sinkewicz 282, märkus 60.

²⁶⁸ Guillaumont 656.

²⁶⁹ “Kui loomutäiused pole ei tunded ega võimed, jääb üle, et nad on seadumused. Niisiis on määratletud, mis on loomutäius soomõiste järgi” (Aristoteles 2007: 37 - 2.5). (εἰ οὖν μήτε πάθη εἰσὶν αἱ ἀρεταὶ μήτε δυνάμεις,λείπεται ἔξεις αὐτὰς εἶναι. ὅ τι μὲν οὖν ἐστὶ τῷ γένει ἡ ἀρετὴ, εἴρηται.)

²⁷⁰ LSJ.

²⁷¹ Virtue is the rational soul's condition in which (the soul) hardly moves towards evil (KG 328).

3.20. (81)

Ἀπαθείας ἔγγονον ἀγάπη· ἀπάθεια δὲ ἐστὶν ἄνθος τῆς πρακτικῆς· πρακτικὴν δὲ συνίστησιν ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν· τούτων δὲ φύλαξ ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ, ὅστις γέννημα τῆς ὀρθῆς ἐστὶ πίστεως· πίστις δὲ ἐστὶν ἐνδιάθετον ἀγαθόν, ἥτις ἐνυπάρχειν πέφυκε καὶ τοῖς μηδέπω πεπιστευκόσι Θεῷ.

Armastus on *apatheia* järeltulija, *apatheia* aga praktilise elu õis. Praktika koosneb käskude pidamisest, aga nende valvaja on Jumala kartus, mis on õige usu vili. Usk aga on sisemine headus, mis on algena olemas ka neis, kes veel Jumalasse ei usu.

Vrd ptk 3.1. (Proloog 8) ja *Ad Monachos* 3-6:

3. Usk on armastuse algus, teadmine Jumalast on armastuse lõpp. 4. Issanda kartus hoiab hinge, hea eneseohjamine aga tugevdab seda. 5. Püsivus sünnitab mehes lootuse, hea lootus aga teeb talle au. 6. See, kes orjastab oma liha, saab olema *apathes*; kes aga seda hellitab, sellele saab see tülinaks.²⁷²

Vrd Eulogius 23: “Armastus on *apatheia* kinnitus/ühendus.”²⁷³

Vrd KG 3: 83: “Usk on vabatahtlik hüve, mis juhatab meid tulevase õndsuse juurde.”²⁷⁴

3.21. (83)

Ὁ νοῦς τὸν ἐμπαθῆ πόλεμον πολεμῶν οὐ θεωρήσει τοὺς λόγους τοῦ πολέμου· τῷ γὰρ ἐν νυκτὶ μαχομένῳ ἔουκεν· ἀπάθειαν δὲ κτησάμενος, ῥαδίως ἐπιγνώσεται τὰς μεθοδείας τῶν πολεμίων.

Mõistus, mis ägedat/kirglikku sõda sõdib, ei kontempleeri sõja mõtet, sest ta sarnaneb öösel võitlejale. Kes aga on *apatheia* saavutanud, tunneb kergesti ära vaenlase sõdurite salanõud.

²⁷² 3. Πίστις ἀρχὴ ἀγάπης, τέλος δὲ ἀγάπης γνῶσις θεοῦ. 4. Φόβος κυρίου διατηρήσει ψυχὴν, ἐγκράτεια δὲ ἀγαθὴ ἐνισχύσει αὐτήν. 5. Ὑπομονὴ ἀνδρὸς τίκτει ἐλπίδα, ἐλπίς δὲ ἀγαθὴ δοξάζει αὐτόν. 6. Ὁ δουλαγωγῶν σάρκα αὐτοῦ ἀπαθὴς ἔσται, ὁ δὲ ἐκτρέφων αὐτὰς ὁδυνηθήσεται ἐπ’ αὐταῖς. (*Ad Monachos* 2003: 41-42)

²⁷³ Love is the bond (συνάφεια) of impassibility (Sinkewicz 49).

²⁷⁴ Faith is a voluntary good that leads us toward the beatitude to come (KG 191).

...vaenlase sõdurite riukad - vrd Ef 6: 11: “Pange ülle Jumala sõjavarustus, et te suudaksite seista kuradi salanõude vastu!”²⁷⁵

Leidub kahte sorti sõdu deemonite vastu: see, mida peetakse öösel, st empiirilisel/empiirilisel viisil ja tõelise strateegia tundmiseta/teadmiseta, ja see, mida peetakse valgustatult, teadmise alusel. Esimene käib nende kohta, kes on veel kirgedele allutatud; teine aga eeldab *apatheiat*.²⁷⁶

3.22. (100)

Πάντας μὲν ἐπ’ ἴσης οὐ δυνατὸν τοὺς ἀδελφοὺς ἀγαπᾶν, πᾶσι δὲ δυνατὸν ἀπαθῶς συντυγχάνειν μνησικακίας ὄντα καὶ μίσους ἐλεύθερον· τοὺς ἱερεῖς ἀγαπητέον μετὰ τὸν Κύριον τοὺς διὰ τῶν ἁγίων μυστηρίων καθαρίζοντας ἡμᾶς καὶ προσευχομένους ὑπὲρ ἡμῶν· τοὺς δὲ γέροντας ἡμῶν τιμητέον ὡς τοὺς ἀγγέλους· αὐτοὶ γάρ εἰσιν οἱ πρὸς τοὺς ἁγῶνας ἡμᾶς ἀλείφοντες καὶ τὰ τῶν ἀγρίων θηρίων δῆγματα θεραπεύοντες.

Kõiki vendi pole võimalik võrdselt armastada, aga kõigiga on võimalik kohtuda *apatheia-meelselt* / *apatheias*, vabana halva meeleupidamisest ja vihkamisest. Preestrid armastatagu Issanda järel, nad puhastavad meid pühade salasustega ja palvetavad meie eest. Vanakesed olgu austatud nagu inglid, sest nemad on need, kes meid võitluseks õlitavad ja ravivad metselajate hammustusi.

...pole võimalik võrdselt armastada - selle kohta ütleb Bamberger, et selliste lausetega näitab Euagrios end inimloomuse tundjana realistina, kuna idealistlikult karmid ütelsed jäävad pigem tema spekulatiivsete tööde pärusmaaks.²⁷⁷

²⁷⁵ Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου. (NTG)

²⁷⁶ Guillaumont 673.

²⁷⁷ Bamberger 41.

...pühade salasustega - kreeka sõna *μυστήριον* vasteks kasutab autor “salasus”,²⁷⁸ mitte “saladus” vm, lähtuvalt EAÕK-s levinud liturgilisest pruugist, vrd nt palvekord enne Jumalaarmu vastuvõtmist, 6. laul: “tee mind, Issand, kõlblikuks hukkamõistmist pelgamata Sinu kardetava salasuse juurde astuma”,²⁷⁹ või: Basileios Suure palve pärast Jumalaarmust osavõtmist: “...ma tänan Sind kõige hea eest, mis Sa mulle oled andnud, ja ka Sinu kõigepuhtamast ja elavakstegevast salasusest osavõtmise eest”,²⁸⁰ mille (uus-)kreekakeelne vaste kõlab nii: “*εὐχαριστῶ σοι ἐπὶ πᾶσιν, οἷς παρέσχον μοι ἀγαθοῖς, καὶ ἐπὶ τῇ μεταλήψει τῶν ἀχράντων καὶ ζωοποιῶν σου μυστηρίων*”.²⁸¹

KOKKUVÕTE

Käesolev bakalaureusetöö kujutab endast ideaalis vahekokkuvõtet pikemaajalisele projektile - tõlkida eesti keelde *Praktikos* ja varustada see adekvaatse ning põhjaliku kommentaariumiga. Mõned arvavad, et ideaalid ei olegi elluviimiseks, üksnes püüdlemiseks. Tahaks loota, et mõni ideaal on ikkagi kättesaadav.

Töö esimene peatükk püüab anda Euagriosele ja *Praktikosele* tausta, tipnedes sissevaatega Euagriose kosmoloogiasse ja antropoloogiasse.

Teine peatükk tegeleb vähesel määral *apatheia* mõiste ajalooga ja pisut suuremal määral Euagriose arusaamaga *apatheia*st. Lõpuks on antud referatiivne ülevaade Monica Toboni doktoritööst, kes määratleb Euagriose *apatheiat* kui hinge stabiilset liikumist Jumala poole. Ülevaade on referatiivse iseloomuga seetõttu, et Tobon on autori teada ainuke, kes Euagriose *apatheiale* on pühendanud mahuka uurimuse.

Kolmas peatükk sisaldab *Praktikose* 22 peatüki originaaltekste, tõlkeid ja kommentaare. Peatükid on valitud põhimõttel, et need kas sisaldaksid sõna *apatheia* või käsitleksid seda otse või kaude. Seetõttu on valikusse võetud ka *Praktikose* kaks tsükli: peatükid 57-62: *Apatheiale* lähenevast seisundist, ja peatükid 63-70: *Apatheia* märkidest.

Praktikos tundub pealiskaudsel lugemisel lihtsa tekstina, aga see mulje on petlik. Esiteks - ja see on veel väiksem probleem - tarvitab Euagrios ulatuslikku kreeka mõistestikku, ja nende mõistete enamusel on üsna konkreetne - aga ajas muutuv - tähendusväli ja filosoofiline ning teoloogiline taust.

²⁷⁸ Vt nt Õigeusu alused 87.

²⁷⁹ Õigeusu Palveraamat 138.

²⁸⁰ Ibid. 165.

²⁸¹ *Προσευχηταριον* 2004: 138-139.

Need tähendusväljad ning taustad ei kattu eestikeelsete mõistetega. Heaks näiteks on sõna “armastama” - enamasti tarvitab Euagrios sõna *agapao*, aga ühes kohas (*Praktikos* 4) *eroo*. *Eroo* on seal terava, tungiva armastuse tähenduses. Kuidas seda eesti keeles väljendada, nii et tähendusvahe esile tuleks? Need on probleemid, millega ilmselt iga tõlkija on tuttav. Siin tõlkes on autor läinud esialgu seda teed, et osad sõnad on lihtsalt tõlkimata jäetud ning esinevad kreekakeelsete võõrsõnadena. Nt *apatheia*, *thymos*, *epithymetikon*, *logistikon* jne: need sõnad alles otsivad eestikeelseid vasteid.

Teiseks probleemiks on Euagriosele tihti omane ülinapp, nn gnoomiline väljendusviis. Heaks näiteks ptk 3.17. (68) siin töös: “Täiuslik ei tegele eneseohjamisega ja see, kellel on *apatheia*, pole kannatlik, kuna kannatlikkus kuulub häiritule/kannatajale ja eneseohjamine ohjeldamatule”. Sõnasõnaliselt võiks tõlkida ka “Täiuslik ei ohjelda end” - “ὁ τέλειος οὐκ ἐγκρατεύεται”- aga siis oleks tähendus risti vastupidine.

Autori edasised tegevused *Praktikosega* tegelemiseks võiksid olla esmajoontes ennasthariva iseloomuga: tõlkimisel tunti teravat puudust mingisugusestki üle- ja sissevaatlikust patristilisest lugemusest; ja veel selgus, et keeleoskus pole jalgrattasõit: kord õpitud keelte mõningane valdamine on asendunud tühipaljaste fragmentaarsete närudega:

Täna sain koleda löögi. Võtsin ühe artikli koopia, mida olin kasutanud uurimustöös, Kruegeri “Über psychische Ganzheit”, et vaadata, kas ma selle abil saan aru, mida ma õieti tegin. Esmalt ma arvasin, et silmadega on midagi korrast ära. Siis sain aru, et ma ei oska enam saksa keelt lugeda. Katsusin teisi keeli. Ei ühtegi enam.²⁸²

Miks soovib autor Euagriosega edasi tegeleda, hoolimata puudulikkusest ettevalmistusest ja sellest, et “[akeediadeemon] juhatab [munka] ka ihaldama teisi paiku, kus on hõlbus leida elatist ja kergemat ametit edenemiseks”?²⁸³ Aga esiteks sellepärast, et “inimesele ei ole antud suuremat naudingut kui see, mille inimene saab vaimsetest pingutustest”,²⁸⁴ teiseks seetõttu, et tegemist on selgelt terapeutilise kogemusega - raske vaimne töö tõepoolest korrastab mõistust. Selle viimasega, korrastatud või korrastamisel mõistusega, on aga igavene häda. Pärast iga pikemat sortsakat Euagriosega tegelemist inimestega suheldes või ajalehti lugedes, aga õnneks vahel ka peeglisse vaadates valdab autorit tunne, et ta on hullumajja sattunud. Seda võõristus- ja hämmastustunnet annab suurepäraselt edasi H.G.Wells:

²⁸² Keyes 335.

²⁸³ *Praktikos* 12: Ἄγει δὲ αὐτὸν καὶ εἰς ἐπιθυμίαν τόπων ἐτέρων ἐν οἷς ῥαδίως τὰ πρὸς τὴν χρείαν ἔστιν εὐρεῖν καὶ τέχνην μετελθεῖν εὐκοπωτέραν μᾶλλον καὶ προχωροῦσαν.

²⁸⁴ Lepajõe 2015.

“Ei tohi käia neljakäpukil; see on Seadus! Kas me pole inimesed?”

“Ei tohi lakkuda vett; see on Seadus! Kas me pole inimesed?”

“Ei tohi süüa liha ja kala; see on Seadus! Kas me pole inimesed?”

“Ei tohi kraapida puukoort; see on Seadus! Kas me pole inimesed?”

“Ei tohi jahtida teisi inimesi; see on Seadus! Kas me pole inimesed?”

Ja nõnda edasi, üks totrus teise otsa. Leidsin, et midagi arutumat, võimatumat ja sündsusetumat oleks raske välja mõelda. Sattusime kummalisse ekstaasi; leelutasime ja õõtsusime seda jubedat Seadust korrates üha kiiremas tempos. Väliselt haaras mindki nende metslaste vaimustus, kuid sisimas võitlesin naeru ja tülgaastusega.²⁸⁵

Autor leiab, et muretsemiseks on põhjust eelkõige siis, kui maailm jälle normaalsena tundub: see on selge tõend sellest, et taas on laisaks muutunud.

²⁸⁵ Wells 48.

ALLIKAD JA KIRJANDUS

ALLIKAD:

Euagriose tekstid:

Evagrius Ponticus. Casiday, Augustine. Oxfordshire, 2006. Routledge. The Early Church Fathers.

Évagre le Pontique, Traité Pratique ou Le Moine, tome II. Édition critique du texte grec. Traduction, commentaire et tables par Antoine Guillaumont et Claire Guillaumont. Paris 1971. Les éditions du Cerf. Sources Chrétiennes, No 171.

Evagrius Ponticus. The Praktikos & Chapters on Prayer. Translated, with an introduction and notes, by John Eudes Bamberger, OSCO. Abbey of Gethsemani, Kentucky, 1972. Cistercian Publications. Cistercian Studies 4.

Evagrius Pontikos - Briefe aus dem Wüste. (Weisungen der Väter). Gabriel Bunge. Beuronener Kunstverlag 201.

Evagrius of Pontus. Talking Back. Antirrhêtikos. A Monastic Handbook for Combating Demons. Translated with an introduction by David Brakke. Collegeville, Minnesota, 2009. Liturgical Press. Cistercian Studies 229.

Evagrius Ponticus: Ad Monachos. Translation and Commentary by Jeremy Driscoll, O.S.B. New York, 2003. Paulist Press. Ancient Christian Writers.

Evagrius's Kephalaia Gnostika. A New Translation of the Unreformed Text from the Syriac. Translated with an Introduction and Commentary by Ilaria L. E. Ramelli. Atlanta, 2015. SBL Press. Writings from the Greco-Roman World, No 38.

Evagrius of Pontus. The Greek ascetic corpus. Translated with Introduction and Commentary by Robert E. Sinkewicz. Oxford 2003. Oxford University Press. Oxford Early Christian studies.

The Philokalia. The Complete Text *compiled by* St Nikodimos of the Holy Mountain *and* St Makarios of Corinth. Volume one. Translated from the Greek and edited by G. E. H. Palmer, Philip Sherrard, Kallistos Ware. London, 1979. Faber and Faber.

Творения аввы **Евагрия**. Аскетические и богословские трактаты. Пер., вступ. статья и комм. А.И.Сидорова. М.: Мартис, 1994.

Pühakiri:

Novum Testamentum Graece post Eberhard et Erwin Nestle. Editione vicesima septima revisa. Stuttgart, 2006. Deutsche Bibelgesellschaft.

Piibel. Vana ja Uus Testament. Tallinn, 1997. Eesti Piibliselts.

Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes edidit Alfred Rahlfs. Stuttgart 1979. Deutsche Bibelgesellschaft.

Uus Testament ja Psalmid ehk Vana Testamendi laulud. Tallinn, 1989. Olion.

Muud allikad:

Aristoteles. Nikomachose eetika. Tõlkinud ja kommenteerinud Anne Lill. Tartu, 2007. Ilmamaa.

Athanasius, St. The Life of Saint Antony. Newly translated and annotated by Robert T. Meyer, Ph.D. New York, 1950. Newman Press. Ancient Christian Writers, No 10.

Athanasiose Vita Antonii ptk 1–25 kommenteeritud tõlge. Jekaterina Bossenko. Bakalaureuseseminari lõputöö. Tartu, 2020. Tartu Ülikool. Humanitaarteaduste- ja kunstide valdkond. Maailma keelte ja kultuuride kolledž. Klassikalise filoloogia osakond.

The Desert Fathers. Sayings of the Early Christian Monks. Translated and with an Introduction by Benedicta Ward. London, 2003. Penguin Books. Penguin Classics.

The Desert Fathers. Translation from the Latin with an Introduction by Helen Waddell. Michigan, 1971. The University of Michigan Press.

Four Desert Fathers. Pambo, Evagrius, Macarius of Egypt & Macarius of Alexandria. Coptic Texts Relating to the Lausiac History of Palladius. Translated, with Introductions, by Tim Vivian. New York, 2004. St Vladimir's Seminary Press. Popular Patristics Series.

Le Pasteur. Introduction, texte critique, traduction et notes de Robert Joly. Paris, 1986, Editions du Cerf.

Maximus Confessor. Selected Writings. Translation by George C. Berthold. New York, 1985. Paulist Press.

Palladius. The Lausiac History. Translated and annotated by Robert T. Meyer, Ph.D. New York, 1964. Newman Press. Ancient Christian Writers, No 34.

Philokalia. The Complete Text *compiled by* St Nikodimos of the Holy Mountain *and* St Makarios of Corinth. Volume four. Translated from the Greek and edited by G.E.H. Palmer, Philip Sherrard and Kallistos Ware. London, 1995. Faber and Faber

Platon. Teosed I. Toimetanud M. Lepajõe. Tartu, 2017. Ilmamaa.

Õigeusu Palveraamat. Tallinn, 2006. EAÕK Kirjastus.

ΗΠΟΣΕΥΧΗΤΑΡΙΟΝ. Πρεβεζα, 2004. Εκδοσις Ιερας Μονης Προφητου Ηλιου.

KIRJANDUS:

Casiday, Augustine. Reconstructing the Theology of Evagrius Ponticus. Beyond Heresy. Cambridge, 2013. Cambridge University Press.

Guillaumont, Antoine; **Guillaumont**, Claire (traduction, commentaire et tables). Évagre le Pontique, Traité Pratique ou Le Moine, tome II. Édition critique du texte grec. Paris 1971. Les éditions du Cerf. Sources Chrétiennes, No 171.

Bamberger, John Eudes (translation, introduction, notes). Evagrius Ponticus. The Praktikos & Chapters on Prayer. Abbey of Gethsemani, Kentucky, 1972. Cistercian Publications. Cistercian Studies 4.

Keyes, Daniel. Lilled Algernonile. Kogumikus Lilled Algernonile. Tallinn, 1976. Eesti Raamat.

Lepajõe, Marju. Munkluse lätetel (1998). Roomlaste taltsutamine. Tartu, 2012. Ilmamaa. Eesti mõttelugu.

Lepajõe, Marju. Kreeka-eesti Uue Testamendi õppesõnastik. Tallinn, 2011. Maarjamaa.

Liddell, Henry George; **Scott**, Robert; **Jones**, Henry Stuart. A Greek-English Lexicon. Oxford, 1996. Clarendon Press.

Nguyen, Joseph H. SJ. Apatheia in the Christian Tradition. An Ancient Spirituality and Its Contemporary Relevance. Eugene, Oregon, 2018.

Näripä, Neeme. Stasis: Ein antikes Konzept. Tartu, 2019. University of Tartu Press. Dissertationes Studiorum Graecorum Et Latinorum Universitatis Tartuensis 9.

Ramelli, Ilaria L. E. (translation, introduction, commentary). Evagrius's Kephalaia Gnostika. A New Translation of the Unreformed Text from the Syriac. Atlanta, 2015. SBL Press. Writings from the Greco-Roman World, No 38.

Ramshorn, Carl. Griechisch-Deutsches Handwörterbuch. Leipzig, 1842. Verlag von Bernh. Tauschniz jun.

Rasmussen, Mette Sophia Bøcher (2005) Like a Rock or like God? The Concept of apatheia in the monastic Theology of Evagrius of Pontus, *Studia Theologica*, 59:2, 147-162, DOI: 10.1080/00393380500322285

Raud, Rein. Ratsanik Melchior. Tallinn, 1990. Eesti Raamat.

Rüther, Theodor, Dr. Die sittliche Forderung der Apatheia in den beiden ersten christlichen Jahrhundert und bei Klemens von Alexandrien. Freiburg, 1949. Verlag Herder.

Sinkewicz, Robert E. (translation, introduction, commentary). Evagrius of Pontus. The Greek ascetic corpus. Oxford 2003. Oxford University Press. Oxford Early Christian studies.

Tobon, Monica. *Apatheia* in the Teachings of Evagrius Ponticus. PhD thesis. University College London, 2010.

Väljan, Helena. 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosete kogemuste vormidest Palladiose „Historia Lausiaca's“. Magistritöö. Tartu, 2014.

Wells, H.G. Doktor Moreau' saar. Tlk Urmas Tõnisson. Tallinn, 1995. Umara.

Õigeusu alused. Sissejuhatus Õigeusu Kiriku õpetusse. Tallinn, 2009. Püha Issidori Õigeusu kirjastusselts.

ELEKTROONILISED MATERJALID

(Kõik elektroonilised materjalid on viimati vaadatud seisuga 14.07.2021)

Aesop's Fables. Phaedrus: <http://www.mythfolklore.net/aesopica/phaedrus/410.htm>

Catholic Encyclopedia. Clement of Alexandria:
<https://www.newadvent.org/cathen/04045a.htm>

Catholic Encyclopedia. Messalians: <https://www.newadvent.org/cathen/10212a.htm>

Catholic Encyclopedia. Origen and Origenism:

<https://www.newadvent.org/cathen/11306b.htm>

Clement of Alexandria. The Stromata, or Miscellanies. Book VI.:

<http://www.earlychristianwritings.com/text/clement-stromata-book6.html>

Encyclopaedia Britannica. St. Pachomius:

<https://www.britannica.com/biography/Saint-Pachomius>

Encyclopaedia Britannica. Eusebius of Caesarea:

<https://www.britannica.com/biography/Eusebius-of-Caesarea>

Eusebius of Caesarea. The Life of the Blessed Emperor Constantine:

<https://sourcebooks.fordham.edu/basis/vita-constantine.asp>

Evagrius: On Prayer: (*de Oratione*: CPG 2452):

http://www.ldysinger.com/Evagrius/03_Praye/00a_start.htm

Evagrius of Pontus. Praktikos:

<https://evagriusponticus.net/cpg2430/cpg2430-full-for-reading.html>

Evagrius: Skemmata/Reflections (*Cap. Cogn.* CPG 2433)

http://www.ldysinger.com/Evagrius/05_Skemm/00a_start.htm

Lepajõe, Marju. Tüdimusest ehk akeedias varases munkluses. Kirik ja Teoloogia. 2012:

<https://kjt.ee/2012/09/tudimusest-ehk-akeedias-varases-munkluses/>

Lepajõe, Marju. Miks haridus on püha? Ööülikooli loeng, 2015.

http://www.ylikool.ee/et/13/marju_lepajoe

LSJ: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/>

Näripä, Neeme. Paar sõna empaatiast. Keel ja Kirjandus, 2016.

<https://keeljakirjandus.ee/ee/rejoinder/paar-sona-empaatiast/>

Origenese kommentaarid psalmidele (Analecta sacra (et classica) Spicilegio Solesmensi parata, ed. J.B. Pitra):
<https://archive.org/details/analectasacraet00solegoog/page/n46/mode/1up>

Platon. Republic. Book IV, 439d:
<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0167%3Abook%3D4%3Asection%3D439d>

Platon. Republic. Book IV, 439e:
<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0167%3Abook%3D4%3Asection%3D439e>

Seneca. On Anger:
http://www.sophia-project.org/uploads/1/3/9/5/13955288/seneca_anger.pdf

Stanford Encyclopedia of Philosophy. Philo of Alexandria:
<https://plato.stanford.edu/entries/philo/>

Trappist. Passing of Dom John Eudes Bamberger:
<https://www.trappists.org/2020/03/09/passing-of-dom-john-eudes-bamberger/>

Whiteford, John. What is a Reader, and how can you become one? Orthodox Christianity, 2016: <https://orthochristian.com/97791.html>

Kirjalikud teated:

Näripä, N. Platon, Politeia 4.439.d.,e. tõlge. Politeia.docx. Messenger.com. (12.07.2021)

Näripä, N. ““ἐμπαθὴς ὢν ἐλέει Χριστοῦ πρὸς τὴν ἀπάθειαν μεταβέβηκας” on tõlgitan kahel moel. “Kristuse halastusest haaratud olles läksid sa üle *apatheiasse*”.” Drive.google.com. (06.2021)

Näripä, N. “Aga seejuures on siis tähelepanuväärne, et ilmselt idakristlusega kõige lähemalt seotud vene tõlkija seda nüanssi oma tõlkesse ei pane.” Drive.google.com. (06.2021)

SUMMARY

The aim of this bachelor's thesis is threefold.

Firstly, to give a short overview and context to Evagrius' life, times, and works, with an outline drawn of his *Praktikos*.

Secondly, to give an insight into the Evagrian understanding of *apatheia*, especially in *Praktikos*. *Apatheia* is an important technical term in Evagrius' writings, being an irreplaceable mental foundation for pure prayer, a state that enables man to contemplate God through contemplating created things. *Apatheia* is defined by Monica Tobon, a patristics' scholar, as a "stable movement of the soul". Stable movement, by her definition, is movement towards God, constituting a certain detachment or independence, as opposed to unstable movement - *pathos* or *empathia* - where man is at the mercy of outer influences and the whims of his own fancy.

Thirdly, a selection of *Praktikos*'s chapters are presented in original Greek, in Estonian translation, and with added commentary. The selection is based on the chapters' involvement with *apatheia* - either directly or indirectly. As such, this thesis is a mid-term review of sorts, being the first step of a longer project - translating the whole of *Praktikos* into Estonian, finding suitable counterparts to some of the more demanding Greek concepts: *apatheia* itself, *thymos*, *epithymethicon* etc. This last objective, it must be confessed, has yet to be satisfactorily effected, since no Estonian terms even remotely seem to correspond to the Greek ones.

In conclusion, *some* things have indeed been achieved in this bachelor's thesis, namely, an insight into the meaning of *apatheia*, along with bits and pieces of *Praktikos*'s translation; but the project itself is nowhere near finished.

Tänuavaldused:

Tänan:

Oma kalleid juhendajaid,

dr . phil. Ott Puumeisterit,

mag. theol. Orenti Kampust ja Siluani raamatukogu,

mag. theol. T.T. Vasselit,

M. Korotkovat,

M.-K. Rohusaart,

A. Elhit,

Liivi Randmat,

Uku-Peeter Veltsonit,

Kadri Avastajensist

jt.

Qui essetis, ipse scite.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Peeter Veltson,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Apatheia mõistest Pontose Euagriose *Praktikoses* koos asjassepuutuvate peatükkide tõlkega,

mille juhendajad on *dr. theol.* Meelis Friedenthal ja *dr. phil.* Neeme Näripä,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Peeter Veltson
19.07.2021